

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА
СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра соціології управління та соціальної роботи

Пояснювальна записка

до бакалаврської роботи

на тему:

**СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З
ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Виконав: студент 4 курсу групи СР-45
першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
Шевченко Ярослав Олександрович

Керівник: доктор наук з державного
управління,
професор, професор ЗВО кафедри
соціології управління та соціальної роботи
соціологічного факультету
Сичова Вікторія Вікторівна

Рецензент: заступник міського голови
з питань охорони здоров'я
та соціального захисту населення,
кандидат соціологічних наук, доцент
Горбунова-Рубан Світлана Олександрівна

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ	9
1.1 Теоретичні підходи до сутності та складових соціального захисту	9
1.2 Поняття та сутність соціального захисту ВПО з інвалідністю	12
1.3 Підходи до соціального захисту ВПО з інвалідністю.....	19
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВПО З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	24
2.1 Нормативно-правове забезпечення соціального захисту ВПО з інвалідністю в Україні	24
2.2 Особливості надання соціального захисту ВПО з інвалідністю в умовах воєнного стану.....	30
2.3 Сучасні соціальні проблеми ВПО з інвалідністю в умовах воєнного стану	35
Висновки до розділу 2.....	45
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВПО З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	47
3.1 Міжнародний досвід соціального захисту ВПО з інвалідністю.....	47
3.2 Модель соціальної адаптації та інтеграції ВПО з інвалідністю (на прикладі гуманітарних хабів для підтримки ВПО в місті Харкові)	51
Висновки до розділу 3.....	57
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63

ВСТУП

У сучасних умовах, коли Україна стикається з тривалими викликами, пов'язаними з воєнним станом, питання соціального захисту та підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) набувають особливої актуальності. Серед ВПО значною є частка осіб з інвалідністю, які є однією з найбільш вразливих категорій населення.

За даними державного підприємства «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України» загальна кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб станом на 12 вересня 2023 року становила 4 892 444, серед яких діти-особи з інвалідністю – 7 863 [66].

За 10 місяців війни у 2022 році інвалідність отримали понад 45 тис. українців, тоді як у 2021 році інвалідизація була у 3,5 раза повільніше. Інвалідизація населення України з початку війни до середини 2023 року мала надзвичайно високі темпи [19].

В умовах воєнного стану доступ до механізмів соціального захисту для таких осіб набуває особливої ваги, оскільки вони стикаються не лише із загальними труднощами переміщення, такими як втрата житла, роботи чи доступу до медичних послуг, але й мають специфічні потреби, які ускладнюють їхню адаптацію до нових умов. Соціальна робота є ключовим інструментом у вирішенні проблем ВПО з інвалідністю. Її завданням є забезпечення соціального захисту, реабілітації, інтеграції та створення умов для повноцінної участі цих людей у суспільному житті. Однак ефективна реалізація таких заходів вимагає теоретичного осмислення підходів до роботи з ВПО з інвалідністю та врахування сучасних викликів, пов'язаних із воєнним станом.

Сучасні виклики, пов'язані з війною, вимагають перегляду підходів до соціальної роботи з ВПО з інвалідністю, що й зумовлює актуальність даного дослідження. Особливості роботи з цією категорією вимагають системного

аналізу наукових підходів, практичного досвіду, а також оцінки відповідності нормативно-правової бази сучасним реаліям.

Дослідженням проблематики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні, визначенням основних проблем і перспектив розвитку системи соціального захисту ВПО займалися науковці, серед яких варто відзначити таких як К. Є. Гожда, О. П. Рекотова [11], Л. Р. Наливайко, А. Ф. Орешко [35], М. М. Сірант [50] та багато інших. Їхні праці сприяли глибшому розумінню проблем внутрішньо переміщених осіб та пошуку можливих шляхів їх вирішення. Наукові дослідження цих авторів надають цінний матеріал для аналізу та формування рекомендацій щодо покращення системи соціального захисту ВПО в Україні.

Іноземні дослідники А. Коллі, Л. Шихан, Т. Лане досліджують зміни в доступі до підтримки осіб з інвалідністю в Австралії під час періоду реформування системи соціального забезпечення [67]. А.Коте визначив взаємозв'язок між соціальним захистом та доступом до адаптивних технологій в країнах з низьким та середнім рівнем доходів [69]. Дослідження А.Гемерік, С.Ронхі, І. Плавго пропонує концептуальну модель соціальних інвестицій для аналізу реформ у сфері соціального захисту в державах добробуту XXI століття [72].

В Україні тематика адаптації внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю, зокрема дітей з особливими освітніми потребами, активно досліджується фахівцями в галузі педагогіки, психології та соціальної роботи. У статті Алли Шеремет та співавторів аналізуються виклики, з якими стикаються ці діти, та пропонуються практичні підходи до їх вирішення, включаючи роль спеціальних класів, індивідуального підходу до навчання та психолого-педагогічного супроводу [65].

Серед значної чисельності досліджень, які з'являються, починаючи з 2014 року внаслідок тривалої агресії РФ проти України, дедалі більша кількість робіт стосуються проблеми соціальної інтеграції ВПО та охоплюють широкий спектр аспектів внутрішньої вимушеної міграції, включаючи державне регулювання,

соціально-психологічну адаптацію мігрантів, аналітичні огляди та вплив на ринок праці. Кожне з досліджень своїми результатами доповнює розуміння цієї складної проблематики та може слугувати основою для подальших досліджень у цій галузі. Зокрема, дослідження О. Капінус [23] фокусується на державному регулюванні процесів внутрішньої вимушеної міграції, освітлюючи основні поняття та категорії, пов'язані з цим феноменом. Значної уваги щодо соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів у воєнний час сучасної України приділено в роботах В. А. Бабенко [4] та О. Федоренко [59]. Аналітичне осмислення внутрішньої вимушеної міграції як складного соціального явища, що створює серйозні виклики для науки та практики соціальної роботи, представлено у праці М. М. Біленської [6], зокрема в контексті вразливих категорій населення. І. Б. Швець та О. М. Следь [63] досліджують вплив внутрішньої міграції на ринок праці в Україні, окремо підкреслюючи як позитивні, так і негативні наслідки цього процесу, що мають особливе значення для осіб з інвалідністю серед ВПО, які стикаються з додатковими бар'єрами у працевлаштуванні та соціальній інтеграції. Дослідження І.В. Пиголенка, Ю.А. Пиголенко [39] акцентує увагу на значущості старостинських округів у процесі адаптації ВПО, підкреслюючи їх позитивний вплив на інтеграцію ВПО у громадах. Автори Тихончук Л. та Боровик М. [57] розглядають чинні механізми публічного управління, які сприяють ефективній інтеграції ВПО у приймаючі громади, аналізуючи те, як війна росії проти України впливає на інтеграційні процеси. Роль волонтерського туризму як ефективного засобу для соціальної інтеграції ВПО, особливо у контексті російського воєнного вторгнення розкривають у своєму дослідженні І. Кирилюк та Л. Чвертко [25]. Дослідження Горбачової К.М. стосується актуальних проблем інтеграції в українське суспільство осіб з інвалідністю [12].

Знаходять своє відображення проблеми соціальної адаптації, інтеграції у місцеві громади ВПО також у низці нормативно-правових документів України. Важливими для розуміння процесу інтеграції ВПО у відповідні громади є й

практичні дослідження за підсумками проведення глибинних інтерв'ю, фокус-груп та анкетування учасників інтеграції в громадах [2, 62].

На сьогодні існує певний теоретико-науковий доробок з різних аспектів соціального захисту осіб з інвалідністю. Серед вітчизняних науковців та практиків слід виділити М. Авраменка, С. Богданова, Н. Борецьку, Е. Лібанову, О. Макарову, С. Мельника, К. Міщенко, В. Скуратівського, В. Сушкевича та ін. Значний внесок у дослідження цієї проблеми роблять також фахівці Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, Державної установи НДІ соціально-трудових відносин, Всеукраїнського центру професійної реабілітації інвалідів, Національної Асамблеї інвалідів України, Фонду соціального захисту інвалідів та Департаменту у справах інвалідів Міністерства праці та соціальної політики України [52].

Однак питання соціального захисту ВПО з інвалідністю в умовах воєнного стану в Україні ще не стало предметом системних, ґрунтовних досліджень, потребує більш детальнішого аналізу, що свідчить про актуальність теми кваліфікаційної роботи

Об'єкт роботи – соціальний захист внутрішньо переміщених осіб.

Предмет роботи – соціальний захист внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю в Україні в умовах воєнного стану.

Мета роботи – з'ясувати особливості соціального захисту внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю в Україні в умовах воєнного стану та запропонувати шляхи щодо його вдосконалення.

Завдання роботи:

- дослідити теоретичні підходи до сутності та складових соціального захисту;
- з'ясувати поняття та сутність соціального захисту ВПО з інвалідністю;
- обґрунтувати підходи до соціального захисту ВПО з інвалідністю та соціальної роботи як його складової в умовах воєнного стану;

- проаналізувати нормативно-правове забезпечення соціального захисту ВПО з інвалідністю в Україні;
- з'ясувати особливості надання соціального захисту ВПО з інвалідністю в умовах воєнного стану;
- охарактеризувати сучасні соціальні проблеми ВПО з інвалідністю в умовах воєнного стану;
- проаналізувати міжнародний досвід соціального захисту ВПО з інвалідністю;
- схарактеризувати модель соціальної адаптації та інтеграції ВПО з інвалідністю (на прикладі гуманітарних хабів для підтримки ВПО в місті Харкові).

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та реалізації визначених завдань у роботі було застосовано комплекс методів наукового дослідження. Аналіз та узагальнення наукової літератури використано для вивчення понять та теоретичних підходів до соціального захисту ВПО з інвалідністю. Системно-структурний аналіз застосовано для дослідження особливостей нормативно-правового забезпечення соціального захисту ВПО з інвалідністю в Україні, а також для виявлення взаємозв'язків між окремими елементами законодавчої та інституційної системи. Контент-аналіз нормативно-правових актів дозволив виокремити ключові положення чинного законодавства України, що регламентують соціальний захист осіб з інвалідністю та ВПО, особливо в умовах воєнного стану. Соціальний аналіз сучасних проблем застосовано для характеристики актуальних соціальних викликів, з якими стикаються ВПО з інвалідністю під час війни, включно з аналізом статистичних даних, звітів міжнародних організацій, а також матеріалів соціологічних досліджень. Порівняльно-аналітичний метод використано для аналізу зарубіжного досвіду соціального захисту та соціальної роботи з ВПО з інвалідністю з метою виявлення ефективних практик, що можуть бути адаптовані до українських реалій. У межах дослідження було проведено контент-аналіз офіційних веб-сайтів державних органів, міжнародних організацій, а

також громадських організацій, які здійснюють соціальний супровід ВПО з інвалідністю. Експертні інтерв'ю були проведені з працівниками гуманітарних хабів у м. Харкові, які безпосередньо надають соціальні послуги внутрішньо переміщеним особам з інвалідністю. Дедуктивний метод дав змогу на основі теоретичних положень сформулювати напрямки емпіричного дослідження, а індуктивний використано для узагальнення на основі емпіричних даних, отриманих при опитуванні працівників хабів, аналізі веб-сайтів. Узагальнення застосовано для формування загальних теоретичних висновків. Системний підхід забезпечив цілісне бачення соціального захисту як взаємопов'язаної системи теоретичних, нормативних та практичних компонентів, а комплексний підхід – інтеграцію різних методів для повноти дослідження предмету.

Структура дослідження: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

1.1 Теоретичні підходи до сутності та складових соціального захисту

У сучасному суспільстві система соціального захисту відіграє важливу роль у забезпеченні добробуту та захисті найбільш вразливих шарів населення.

Соціальний захист – це система заходів, які мають на меті забезпечення соціальної підтримки та допомоги найбільш вразливим категоріям населення. Ця система передбачає надання різноманітних соціальних послуг та виплат, спрямованих на забезпечення мінімальних соціальних стандартів життя, захист від ризиків соціальної відчуженості та економічної нерівності, а також сприяння соціальній інтеграції та самореалізації кожної особи в суспільстві [7].

Поняття соціального захисту можна трактувати як багаторівневу систему економічних, соціальних та правових відносин з управління соціальними ризиками суспільства для ліквідації їх небажаних наслідків та забезпечення належного рівня життя [13].

Соціальний захист може включати такі складові, як соціальні пенсії, матеріальна допомога, медичне обслуговування, допомога при безробітті, підтримка для сімей з дітьми, реабілітаційні та інші соціальні програми. Основна мета соціального захисту – забезпечення соціальної справедливості та врегулювання соціальних відносин у суспільстві з метою забезпечення гідного життя для всіх його членів [71].

Дедалі частіше соціальний захист передбачає комплекс заходів, спрямованих на створення безпечного соціального середовища для людини [51].

На сьогодні термін "соціальний захист" по-різному трактують вчені та дослідники. Його можна розглядати як у вузькому, так і в широкому значеннях. Наприклад, Н. Болотіна поняття "соціальний захист" у широкому розумінні визначає як "діяльність держави, спрямовану на забезпечення формування і

розвитку повноцінної особистості, виявлення і нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті". У вузькому розумінні соціальний захист визначають як сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують дотримання найважливіших соціальних прав громадян, досягнення соціально прийняттого рівня життя [54].

У дефініції, яку запропонував В. Лагутін, соціальний захист розглядають як "сукупність заходів, що здійснюються у суспільстві для забезпечення суспільно нормальних умов матеріального і духовного життя всіх членів суспільства, насамперед тих, хто не здатний самотійно забезпечити такі умови" [30]. Скуратівський В. визначає соціальний захист як "комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах" [51]. У найширшому трактуванні соціального захисту до нього зараховують також заходи з охорони здоров'я, соціальну роботу тощо. Отже, соціальний захист передбачає певний рівень матеріальної забезпеченості, тобто підтримку доходів, захист добробуту. До найважливіших характеристик терміна "соціальний захист" відносять: види та організаційно-правові форми соціального захисту, категорії громадян, яким надається соціальна допомога чи які охоплені соціальним страхуванням. Цей методологічний підхід ґрунтується на позиції Міжнародної організації праці, яка розглядає національні системи соціального захисту як комбінацію різних інститутів соціального страхування і соціальної допомоги.

До форм соціального захисту належать: особисті види соціального страхування (пенсійне, медичне, від нещасних випадків на виробництві, від безробіття); соціальна допомога різних видів; соціальне забезпечення. Якщо детальніше розглядати форми соціального захисту, то соціальне страхування можна визначити як основу державної системи соціального захисту, яка забезпечує матеріальну підтримку непрацездатних громадян за рахунок фондів, які створені працездатними членами суспільства. Соціальна допомога надається як у грошовій, так і в натуральній формах громадянам, які перебувають у нужді,

перед тим перевіривши стан доходів сім'ї. Деяким категоріям громадянам надається допомога без перевірки доходів. Соціальне забезпечення, як окрема форма соціального захисту населення, є системою виплат держави, що здійснюються на принципово інших засадах, і передусім без попередніх внесків (як це відбувається у разі соціального страхування) та без огляду на потребу в цих коштах їх отримувача (як це відбувається в разі надання соціальної допомоги). Основна функція соціального забезпечення – турбота про ті категорії населення, які в законодавчо встановленому порядку мають право на тривалу або постійну допомогу (за віком, інвалідністю, обмеженою працездатністю, відсутністю інших джерел існування) і розподіл коштів соціального захисту, виплат із соціального страхування. Соціальне забезпечення здійснюється у разі тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів, догляду за дитиною-інвалідом, хвороби; досягнення пенсійного віку, безробіття, смерті годувальника, нещасного випадку на виробництві, професійного захворювання тощо. На відміну від соціального забезпечення питання про надання соціальної допомоги розглядається індивідуально, згідно з чинним законодавством і стосовно людей, що через різні обставини істотно знизили свій рівень життя [31]. Також варто виділити пасивні та активні заходи підтримки доходів, які містить соціальний захист. Пасивними заходами є соціальна допомога, активними – соціальне страхування (тобто забезпечення доходів у разі втрати працездатності чи роботи), лікування та профілактика хвороб, а також сприяння освіті й підвищенню кваліфікації [51]. Ефективним виконанням соціального захисту населення є поєднання пасивних та активних заходів.

Отже, соціальний захист – це система заходів, які мають на меті забезпечення соціальної підтримки та допомоги найбільш вразливим категоріям населення. До таких категорій, безумовно, належать внутрішньо переміщені особи з інвалідністю, які в умовах воєнного стану опиняються в особливо уразливому становищі.

1.2 Поняття та сутність соціального захисту ВПО з інвалідністю

Відповідно до Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи 2006(6) і Керівних принципів ООН з питання про переміщення осіб усередині країни внутрішньо переміщеними особами вважають «людину чи групу людей, які були змушені або зобов'язані покинути чи залишити свої будинки або місця звичайного проживання, зокрема внаслідок або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або створених людиною лих, і які не перетинали міжнародно визнаних державних кордонів». Таким чином, ВПО – це особи, яких змусили полишити свої будинки або місця постійного проживання та переміститися до іншої частини їхньої власної країни. Такі особи вирушають у дорогу у зв'язку зі збройним конфліктом, проявами етнічного насильства, порушеннями прав людини або наслідками природних катастроф, а також у разі очікування на ці події. Таких осіб варто відрізняти від осіб, що добровільно полишили власні домівки з метою покращити своє соціальне або економічне становище. Двома основними ознаками ВПО є вимушена природа їхнього від'їзду та факт того, що вони залишаються у власній країні [24].

Міжнародна асоціація з вивчення вимушеної міграції (IASFM) визначає вимушену міграцію як переміщення біженців, внутрішньо переміщених осіб, а також людей, які змушені переміщатися внаслідок природних катастроф, екологічних змін, хімічних або ядерних аварій, голоду або великомасштабних проектів розвитку. ВПО – це особи, які змушені раптово залишити свої домівки внаслідок збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і які залишаються на території своєї країни. Їх можна також визначати як «вимушених переселенців», які не перетинають державний кордон [65].

Особливу увагу привертають вразливі категорії, зокрема особи з інвалідністю, які стикаються з додатковими труднощами, такими як обмежений доступ до медичних послуг, житла, засобів реабілітації та працевлаштування.

Проблема захисту осіб з інвалідністю в сучасних економічних умовах набуває особливого значення у зв'язку з постійним зростанням їх частки в загальній структурі населення. За два роки повномасштабного вторгнення кількість людей з інвалідністю в Україні збільшилась на 300 тисяч осіб [8].

Термін "інвалід" або "особа з інвалідністю" може мати різне тлумачення в різних країнах та міжнародних організаціях. Однак загальною є тенденція розуміння інвалідності як фізичного, психічного або розумового стану, який обмежує особу в її здатності займатися повсякденними діями або участі в суспільному житті [28].

У міжнародній практиці, зокрема за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), термін "інвалід" або "особа з інвалідністю" відноситься до осіб, які мають фізичні, психічні або розумові обмеження, які взаємодіють з різними бар'єрами та можуть ускладнювати їхню повсякденну активність. Це означає, що інвалідність не обов'язково пов'язана з однією конкретною хворобою або станом, а може бути наслідком різних фізичних, психічних або розумових ускладнень [61].

Проте варто враховувати, що різні країни та організації можуть мати свої власні критерії та визначення інвалідності. Наприклад, в деяких країнах використовуються медичні критерії для визначення ступеня інвалідності, такі як можливість самообслуговування або виконання роботи. У інших країнах акцент може бути зроблений на соціальній адаптації та можливості участі в суспільному житті.

У практиці державної політики та соціальної роботи часто використовується термін «ВПО з інвалідністю», зокрема в аналітичних звітах, дослідженнях і публікаціях НУО та міжнародних організацій.

До внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю належать особи, які мають статус ВПО відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та визнані особами з інвалідністю за Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні».

Особи з інвалідністю серед ВПО стикаються з подвійною вразливістю: поєднанням труднощів, пов'язаних із переміщенням, та обмеженнями, зумовленими станом здоров'я.

Приєднання до міжнародних норм права, ратифікація Україною в 2009 році Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю переорієнтовує політику щодо осіб з інвалідністю до суспільно визнаних стандартів, яких дотримуються високорозвинені цивілізовані країни, здійснює гармонізацію вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів, створює спеціалізовані реабілітаційні установи та безбар'єрне середовище тощо. Наше суспільство поступово усвідомлює, що саме йому потрібно пристосовуватись до потреб осіб з інвалідністю, а не навпаки. Сучасна система соціального захисту осіб з інвалідністю охоплює не лише державну соціальну допомогу та пенсійне забезпечення, систему пільг і компенсацій та соціально-побутове обслуговування, але й включає охорону здоров'я, освіти та зайнятості осіб з інвалідністю, а також соціальну і професійну реабілітацію та соціальну інтеграцію в суспільство.

Зростання усвідомлення важливості інклюзивного суспільства та рівних можливостей відображається у розширенні програм та послуг, спрямованих на підтримку осіб з інвалідністю та їхню повноцінну участь у всіх аспектах суспільного життя.

У сучасному періоді система соціального захисту осіб з інвалідністю постійно трансформуються та адаптуються до нових викликів і потреб. Одним із ключових напрямків є перехід від моделі медичного до соціального підходу до поняття інвалідності, який спрямований на забезпечення рівних можливостей, інклюзії та самостійності для осіб з інвалідністю у всіх аспектах життя. Сьогодні значна увага приділяється активній реабілітації та реінтеграції осіб з інвалідністю, що передбачає надання доступу до медичної допомоги, реабілітаційних послуг, професійної підготовки та підтримки для здійснення переходу від інвалідності до самостійного життя та працевлаштування. Крім того, значна увага приділяється створенню інклюзивних умов в освіті, праці та

інших сферах суспільного життя, щоб забезпечити повноцінну участь осіб з інвалідністю у суспільстві. Узагальнюючи, сучасний період характеризується зростанням уваги до потреб осіб з інвалідністю, переходом до соціального підходу до інвалідності, активним розвитком програм реабілітації та інтеграції, а також змінами в законодавстві та політиці, спрямованими на захист їхніх прав та гідності [7].

Система соціального захисту – це комплексна організаційна структура, що містить різноманітні установи, законодавчі акти, програми та послуги, спрямовані на забезпечення соціального добробуту та захисту населення від соціальних ризиків та небезпек. Вона забезпечує механізми фінансової та соціальної підтримки для осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах, таких як безробіття, хвороба, інвалідність, старість, низький рівень доходів тощо [72].

Система соціального захисту містить різні компоненти, серед яких [7]:

1. Соціальні пенсії та допомога є неодмінною складовою системи соціального захисту, яка забезпечує фінансову підтримку та покращення якості життя найбільш вразливих верств населення. Ці програми розроблені для того, щоб надавати допомогу особам, які опинилися у складних життєвих обставинах, таких як похилий вік, інвалідність, втрата роботи, сімейні труднощі та інші ситуації, що можуть призвести до фінансових труднощів.

2. Медичне обслуговування та медичне страхування є важливими складовими системи соціального захисту, спрямованими на забезпечення доступної та якісної медичної допомоги для всього населення. Ці програми мають на меті забезпечити захист здоров'я громадян, запобігти поширенню захворювань та забезпечити доступ до лікування у разі потреби.

Медичне обслуговування охоплює широкий спектр послуг, що надаються медичними закладами, від первинної медичної допомоги до високотехнологічних методів діагностики та лікування.

Медичне страхування є механізмом фінансового захисту, який забезпечує доступ до медичної допомоги для громадян у разі хвороби чи травми.

3. Підтримка у безробітті та професійна реабілітація є важливими аспектами системи соціального захисту, спрямованими на забезпечення соціальної підтримки та повернення осіб до працевлаштування після періоду безробіття чи інвалідності.

У разі втрати роботи особа може потрапити до категорії безробітних, які мають право на певні соціальні пільги та допомогу в пошуку нового працевлаштування.

Ця підтримка може включати фінансові виплати, надання безоплатних або пільгових послуг з професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації, а також консультування та підтримку в пошуку роботи [7].

Професійна реабілітація спрямована на повернення осіб з особливими потребами до активної участі в працевлаштуванні та суспільному житті. Це може включати надання медичної та психологічної допомоги, професійну перепідготовку та опанування навичками самообслуговування, а також робочу адаптацію та підтримку на робочому місці. Мета професійної реабілітації полягає в тому, щоб забезпечити осіб з інвалідністю можливістю самостійного заробітку та повноцінної участі в суспільному житті.

Ці заходи спрямовані на зменшення соціальної відчуженості та економічної нерівності, а також на створення умов для самореалізації та інтеграції кожної особи в суспільство. Правильно організована підтримка у безробітті та професійна реабілітація можуть значно підвищити якість життя та соціальну активність осіб у складних життєвих обставинах.

4. Соціальне страхування та захист від соціальних ризиків є важливою складовою системи соціального захисту, спрямованою на забезпечення фінансової підтримки та захисту громадян в умовах економічної та соціальної невпевненості. Ці програми мають на меті забезпечити громадянам фінансовий захист у разі виникнення непередбачених життєвих ситуацій та подій, таких як травми, хвороби, втрата доходу чи годувальника, пожежі, стихійні лиха тощо.

5. Соціальні послуги та програми є неодмінною частиною системи соціального захисту, спрямованою на надання допомоги та підтримки

громадянам у складних ситуаціях. Одним з видів соціальних послуг є психологічна підтримка, що включає консультування та психотерапевтичні сесії для осіб, які потребують допомоги у вирішенні психологічних проблем та стресових ситуацій [73].

Послуга соціальної адаптації надається особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі особам, які не мають медичних протипоказань для перебування в колективі, у тому числі й особам з інвалідністю. Ця послуга надається протягом строку, необхідного для процесу активного гармонійного пристосування осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі осіб з інвалідністю, осіб, які перебували в спеціалізованих або інтернатних закладах, до змінених умов соціального середовища, спрямованих на пристосування обмежень життєдіяльності для підтримки соціальної незалежності, збереження та продовження їхньої соціальної активності.

Соціальна реабілітація є важливою програмою для осіб з особливими потребами або залежними від догляду. Ця програма спрямована на підтримку їхньої соціальної адаптації та відновлення функцій, які були порушені внаслідок інвалідності або хвороби.

Програми професійної підготовки та працевлаштування спрямовані на підтримку безробітних або малозабезпечених осіб у пошуку нових можливостей для працевлаштування та заробітку.

Нарешті, медична допомога та реабілітація є ще одним важливим аспектом соціальних послуг, що спрямовані на надання доступної та якісної медичної допомоги, а також реабілітаційних заходів для осіб з обмеженими можливостями. Ці компоненти взаємодіють між собою, утворюючи комплексну систему підтримки та захисту, спрямовану на забезпечення соціальної справедливості, рівних можливостей та гідного життя для всіх громадян.

Система соціального захисту осіб з інвалідністю має різноманітні аспекти, але вони спрямовані на забезпечення підтримки та полегшення життя цільової аудиторії. Одним з основних аспектів є фінансова підтримка через різні види

пенсій або допомоги. Крім того, багато систем забезпечують доступ до медичної допомоги та реабілітаційних послуг, які є важливими для підтримки здоров'я та функціонування осіб з інвалідністю [73].

Система соціального захисту осіб з особливими потребами базується на кількох ключових принципах, які визначають її ефективність та справедливість. Перш за все, принцип рівності та недискримінації ставить перед собою мету гарантування рівних можливостей та доступу до соціальних послуг для всіх громадян, незалежно від їхнього статусу та характеристик. Це передбачає, що жодна людина не може бути об'єктом дискримінації через свою інвалідність. Другий принцип – принцип індивідуалізації та диференціації – визнає унікальні потреби та можливості кожної особи з особливими потребами. Замість загальних підходів, він передбачає розробку індивідуальних планів підтримки, які враховують конкретні потреби та цілі кожної особи. Це означає, що програми соціального захисту повинні бути спрямовані на задоволення потреб кожної окремої людини, враховуючи її індивідуальні можливості та обмеження [37].

Принцип активної участі та емпвауерменту визнає право осіб з інвалідністю на активне прийняття участі в процесах, що стосуються їхнього життя та соціального захисту. Це означає, що вони мають бути включені у прийняття рішень, що стосуються їхнього майбутнього, а також мати можливість активно долучатися до розробки та реалізації програм соціальної підтримки. "Емпвауермент" осіб з інвалідністю – це процес надання їм необхідних знань, навичок та можливостей для самостійного вирішення своїх проблем і вибору свого майбутнього. Останній принцип – принцип комплексності та інтеграції – передбачає створення комплексної системи підтримки, яка охоплює різні аспекти життя осіб з інвалідністю. Він також визнає важливість активної інтеграції осіб з інвалідністю у суспільство, що передбачає створення умов для їхньої повноцінної участі у всіх сферах життя, включаючи освіту, працю, культуру, спорт тощо [48].

Важливим аспектом є також підтримка в навчанні та працевлаштуванні. Вона охоплює спеціальні програми професійної реабілітації та підтримку в

пошуку роботи для осіб з інвалідністю. Окрім цього, системи соціального захисту часто спрямовані на забезпечення соціальної інтеграції, включаючи заходи для зменшення стигми та сприяння участі в суспільних заходах.

Також важливим аспектом є психологічна та соціальна підтримка для осіб з інвалідністю та їхніх сімей. Це може включати психологічні консультації, групову підтримку та доступ до соціальних служб. Усі ці компоненти спільно спрямовані на забезпечення підтримки, покращення якості життя та інтеграції осіб з інвалідністю у суспільство. Але основна форма підтримки осіб з інвалідністю з боку держави є саме фінансова підтримка, яку надають різні органи соціального захисту.

1.3 Підходи до соціального захисту ВПО з інвалідністю

Воєнний стан в Україні, запроваджений у зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації, значно ускладнив процеси реалізації соціального захисту. Найбільш вразливими в цій ситуації залишаються внутрішньо переміщені особи з інвалідністю, які зазнають багатофакторного впливу негативних соціальних, економічних, медичних та психологічних факторів.

Підходи до реалізації соціального захисту ВПО з інвалідністю доцільно розглядати з урахуванням можливості використання зарубіжного досвіду, зокрема країн із розвиненими системами соціального забезпечення. У недавній історії соціальної політики США і Європи отримали свій розвиток кілька підходів: інтеграція (від лат. *Integratio* – з'єднання, відновлення), інклюзія (від англ. *Inclusion* – включення). Ті самі тенденції простежуються і у вітчизняній соціальній системі. Інклюзія – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті, і насамперед тих, що мають труднощі у фізичному розвитку, що дає можливість кожній особі зробити свій вибір з усіх аспектів повсякденного життя та повноправно брати участь у житті суспільства згідно з її бажанням. Термін "інклюзія" має відмінності від термінів "інтеграція" та

"сегрегація". Під час інклюзії всі зацікавлені сторони повинні брати активну участь для отримання бажаного результату для всіх членів суспільства. Численні дослідження стверджують, що в жорстких умовах конкуренції виживає тільки підготовлений, компетентний, впевнений у собі суб'єкт нових економічних відносин. Отже, саме якісна освіта може виступати основним каналом успішної соціальної інтеграції та фактором самореалізації осіб з обмеженими можливостями. Для них отримання вищої освіти, престижної спеціальності, гідно оплачуваної праці є чи не єдиною можливістю подолати стан відчуження, соціальної ексклюзії, в якому вони опинилися за об'єктивних умов, пов'язаних зі станом здоров'я. Одним із можливих механізмів активної інклюзії осіб з інвалідністю у сучасне суспільство є отримання ними університетської освіти. Так, Болонська система сприяє процесу демократизації освітнього простору, багатоукладності і варіативності освіти, її регіоналізації і прагненню відповідати європейським стандартам. Новітня система освіти покликана зрівняти у правах і можливостях випускників усіх європейських вузів, розширити можливості для їх працевлаштування [10].

На практиці реалізація соціального захисту цієї категорії осіб відбувається у надзвичайних умовах, що вимагають гнучких, адаптивних підходів та скоординованих дій з боку державних, муніципальних і громадських структур. Враховуючи складність ситуації, умовно можна виокремити кілька ключових підходів до реалізації соціального захисту ВПО з інвалідністю.

Кризовий підхід є одним із ключових теоретичних підходів у соціальній роботі, особливо актуальним у роботі з ВПО з інвалідністю в умовах воєнного стану. Він базується на розумінні того, що особа або група осіб перебуває у стані глибокої соціальної, психологічної чи життєвої кризи, що потребує негайного втручання та підтримки. Цей підхід полягає у забезпеченні оперативної, комплексної допомоги людям, які втратили звичне середовище, засоби існування, соціальні зв'язки, фізичну безпеку чи функціональні можливості через надзвичайні обставини. Для ВПО з інвалідністю війна стала не просто вимушеним переміщенням, а й багаторівневою кризою: фізичною,

психологічною, соціальною та економічною. Основними завданнями кризового підходу у соціальній роботі з ВПО з інвалідністю є швидка оцінка кризової ситуації – аналіз потреб, ступеня загрози життю та здоров'ю, необхідності екстреної допомоги; надання невідкладної підтримки – організація тимчасового житла, медичної допомоги, базових соціальних послуг; психосоціальна стабілізація – допомога у подоланні стресу, тривоги, відновленні базового рівня психологічного функціонування; активізація ресурсів клієнта – виявлення внутрішніх і зовнішніх ресурсів людини для самостійного подолання кризи та відновлення; планування подальшої підтримки – супровід у реабілітації, соціальній інтеграції, відновленні автономності.

Цей підхід орієнтується на короткострокову інтенсивну роботу, яка має на меті не тільки усунення наслідків кризи, а й запобігання її поглибленню. Особлива увага при цьому приділяється підтримці базового рівня безпеки та гідності людини. У роботі з ВПО з інвалідністю кризовий підхід вимагає врахування індивідуальних обмежень, забезпечення фізичної доступності допомоги, використання міждисциплінарної взаємодії та гнучкості у наданні послуг в умовах постійних змін. Таким чином, кризовий підхід дозволяє оперативно реагувати на виклики війни, зберігаючи людський потенціал навіть у найскладніших обставинах [74].

Індивідуально-орієнтований підхід передбачає оцінку потреб кожної особи з подальшим індивідуальним плануванням допомоги. Такий підхід застосовується соціальними працівниками, мобільними групами, НГО. Він дозволяє врахувати специфіку інвалідності, стан здоров'я, місце проживання, соціальні зв'язки та інші важливі чинники [12].

Мережевий підхід реалізується через кооперацію державних установ, місцевих громад, міжнародних донорів і благодійних організацій. Успішність цього підходу залежить від наявності ефективної комунікації, обміну даними та координації дій між різними структурами. У деяких регіонах він сприяв створенню "єдиного вікна" для отримання соціальних послуг ВПО з інвалідністю [38].

Правозахисний підхід акцентує увагу на дотриманні прав людини, зокрема прав осіб з інвалідністю, відповідно до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Передбачає адвокацію, недопущення дискримінації, рівний доступ до послуг та участь самих осіб у прийнятті рішень щодо себе. Цей підхід часто підтримується правозахисними організаціями та міжнародними інституціями [9].

Інтеграційний підхід спрямований на інтеграцію ВПО з інвалідністю в громади прийому, шляхом розвитку інклюзивного середовища, сприяння зайнятості, доступності простору, освіти та культурного життя. Він розглядає соціальний захист не як ізольовану допомогу, а як інструмент соціальної згуртованості та підтримки гідності людини [18].

У реаліях війни всі ці підходи часто поєднуються, утворюючи гібридну модель реалізації соціального захисту.

На жаль, така модель залишається фрагментарною та нерівномірно реалізованою залежно від регіону, ступеня доступу до ресурсів і рівня підготовки персоналу.

Також варто враховувати, що соціальні послуги часто недоступні у віддалених або деокупованих районах, а фізична доступність інфраструктури залишається проблемною для осіб з інвалідністю. В умовах воєнного стану надзвичайно важливим є розвиток мобільних бригад, цифрових сервісів, гарячих ліній і дистанційних форм надання допомоги.

Висновки до розділу 1

Соціальний захист є багатогранною системою, спрямованою на підтримку вразливих верств населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з інвалідністю, які в умовах воєнного стану стикаються з додатковими викликами. Теоретичні підходи до соціального захисту підкреслюють його комплексний характер, охоплюючи економічні, правові та соціальні заходи, спрямовані на забезпечення гідного рівня життя, соціальної справедливості та інтеграції.

Основними складовими соціального захисту є соціальне страхування, соціальна допомога та соціальне забезпечення, які включають пенсії, медичне обслуговування, підтримку при безробітті, реабілітаційні програми тощо. Для ВПО з інвалідністю ключовими є інклюзивний та інтеграційний підходи, які передбачають створення безбар'єрного середовища, доступ до освіти, працевлаштування та соціальних послуг. У воєнних умовах особливого значення набувають кризовий, індивідуально-орієнтований, мережевий та правозахисний підходи, які в поєднанні формують гібридну модель соціального захисту. Проте її ефективність залежить від координації дій, доступності ресурсів та адаптації до викликів війни, що вимагає подальшого вдосконалення системи для забезпечення потреб ВПО з інвалідністю.

РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВПО З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1 Нормативно-правове забезпечення соціального захисту ВПО з інвалідністю в Україні

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [41].

У 2006 році на рівні ООН було ухвалено, а у 2008 році введено в дію окрему Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю, яка не тільки вкотре підкреслила той факт, що всі люди з інвалідністю мають такі самі права людини, що й інші, але й встановила певні зобов'язання для держав-членів ООН, дотримання яких мало б зменшити не тільки кількість бар'єрів, з якими щоденно стикаються люди з інвалідністю по всьому світу, але й почати змінювати ставлення до самої інвалідності та відповідно навчати всі сторони, що приймають рішення, інклюзивним підходам. Зі свого боку це мало б зменшити появу нових бар'єрів та допомогти людям з інвалідністю нарівні з іншими брати участь у всіх сферах життя.

Крім зобов'язань, які стосуються забезпечення прав людини й розвитку безбар'єрного середовища в мирний час, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю містить окреме положення, яке визначає обов'язок держав-членів ООН щодо дотримання прав людей з інвалідністю під час збройних конфліктів та у воєнний час. На додаток, Конвенція має бути застосована поряд з

міжнародним гуманітарним правом (МГП). Тож Україна як держава-учасниця ООН зобов'язана вживати усіх необхідних заходів для забезпечення захисту та безпеки людей з інвалідністю під час збройної агресії РФ проти України.

Формування міжнародного гуманітарного права відбувалось одразу по закінченню Другої Світової війни, коли переважна більшість країн ще використовувала медичну модель інвалідності. Це частково зумовило ті формулювання, які використовує Женевська конвенція (IV) [26].

Але навіть за тих часів, МГП вже наголошувало на необхідності захисту не тільки загалом цивільного населення, але й у певних ситуаціях окремо виділяло людей з інвалідністю. Відповідно до норм МГП загальний захист цивільного населення включає захист людей з інвалідністю та обов'язок гуманного поводження без дискримінації (стаття 3 Конвенції); обов'язок організовувати та дозволяти гуманітарні коридори: пріоритет в таких коридорах надається, серед іншого, людям з інвалідністю (статті 17 та 21); обов'язок проводити евакуацію та створювати за потреби окремі безпечні зони для розміщення там цивільного населення (стаття 17 і 49 щодо захисту на окупованих територіях); обов'язок надавати медичну допомогу, включно зі специфічним лікуванням, якого людина потребує внаслідок своєї інвалідності, заборону переривати лікування чи піддавати людину жорстокому поводженню й тортурам внаслідок болю й страждань (стаття 23 і 32) [26]. Крім того, ВПО з інвалідністю також мають право на повагу та захист.

Керівні принципи ООН щодо внутрішнього переміщення застосовуються без будь-якої дискримінації, включно з інвалідністю. ВПО з інвалідністю мають право на захист і допомогу, яких вимагає їхній стан, і на лікування, яке враховує їхні потреби. Крім того, ВПО з інвалідністю мають право отримувати в максимально можливому обсязі та з найменшою можливою затримкою медичну допомогу та увагу без різниці за будь-якими ознаками, крім медичних (Принципи 4 і 19) [24].

Держави зобов'язані ухвалювати та застосовувати національні заходи для імплементації МГП, зокрема стосовно людей з інвалідністю.

МГП і міжнародне право прав людини (МППЛ) доповнюють одне одного в прагненні захистити людей з інвалідністю під час збройного конфлікту.

Правове регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні є ключовим аспектом забезпечення їх прав і свобод. Національне законодавство з цього питання розроблялося в контексті відповідних міжнародних стандартів і рекомендацій. Як було зауважено, основоположним міжнародним документом, що регулює права внутрішньо переміщених осіб, є Керівні принципи ООН щодо переміщення осіб всередині країни, ухвалені у 1998 році. Ці принципи визначають основні права ВПО та зобов'язання держав щодо їхнього захисту [34].

Підтримка прав осіб з інвалідністю та забезпечення їх соціальної захищеності є одним з визначальних пріоритетів соціальної політики нашої держави. Це закріплено в Конституції України, Конвенції про права осіб з інвалідністю, Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21.03.1991 р. № 875-XII, Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 6.10.2005 р. № 2961-IV та інших нормативно-правових документах.

Ключовим законодавчим актом з питань соціального захисту внутрішньо переміщених осіб є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», ухвалений у жовтні 2014 року. Цей закон визначає правовий статус ВПО, їхні права та обов'язки, а також заходи, які держава повинна вживати для їхнього захисту. Відповідно до закону, внутрішньо переміщені особи мають право на отримання тимчасового житла, медичних послуг, соціальної допомоги, працевлаштування та освіти [41].

Відповідно до п. 3 ст. 7 цього закону громадяни пенсійного віку, особи з інвалідністю, діти з інвалідністю та інші особи, які перебувають у складних життєвих обставинах, яких зареєстровано внутрішньо переміщеними особами, мають право на отримання соціальних послуг відповідно до законодавства України за місцем реєстрації фактичного місця проживання такої внутрішньо переміщеної особи [41].

Відповідно до п.8 ст.7 забезпечення допоміжними засобами реабілітації, надання реабілітаційних послуг здійснюється за наявності необхідних документів, що підтверджують право на ці послуги та засоби, а у разі їх відсутності - за даними Централізованого банку даних з проблем інвалідності (для осіб, які звертаються повторно) та індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [41].

Згідно зі ст. 9 внутрішньо переміщена особа має право на єдність родини; безпечні умови життя і здоров'я; достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод; створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання; оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення; забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено; надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я; отримання гуманітарної та благодійної допомоги та інші права, визначені Конституцією та законами України [41].

Відповідно до ст. 11 місцеві державні адміністрації в межах своїх повноважень забезпечують влаштування громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, які проживали в стаціонарних інтернатних установах та закладах на території, де виникли обставини, які змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків

збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру, в аналогічні установи та заклади за місцем фактичного перебування таких осіб [41].

У ст. 46 Конституції України зазначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними [27].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності. Відповідно до ст. 4 цього Закону соціальний захист осіб з інвалідністю є складовою діяльності держави щодо забезпечення прав і можливостей осіб з інвалідністю нарівні з іншими громадянами та полягає у наданні пенсії, державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, пільг, соціальних послуг, здійсненні реабілітаційних заходів, встановленні опіки (піклування) або забезпеченні стороннього догляду [44].

Цей закон гарантує особам з інвалідністю створення необхідних умов, які дають їм можливість ефективно реалізувати права та свободи людини і громадянина та вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями і інтересами [44].

Дорослим, залежно від ступеня втрати здоров'я, встановлюється I (повна втрата працездатності та потреба в постійній опіці), II (здатність до самообслуговування та не здатність до праці в звичайних виробничих умовах) та III (здатність працювати в полегшених умовах) групи інвалідності.

Що стосується дітей з інвалідністю, то практично всі вони вимагають опіки та постійного нагляду, тому їм встановлюється лише одна група інвалідності, але по двох розділах ("А" або "Б" в залежності від ступеня втрати здоров'я). Законним представникам таких дітей разом із допомогою надається надбавка на догляд.

Закон України "Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні" відповідно до Конституції України визначає основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для усунення або компенсації наслідків, спричинених стійким порушенням здоров'я, функціонування системи підтримання особами з інвалідністю фізичного, психічного, соціального благополуччя, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності [45].

Закон України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" забезпечує спеціальні програми підтримки для сімей ВПО з дітьми та передбачає різні види державної допомоги, зокрема для дітей з інвалідністю. Основні положення стосовно такої допомоги включають: допомогу на дітей з інвалідністю, яка виховується одинокою матір'ю або батьком, допомогу у зв'язку з доглядом за дитиною з інвалідністю, допомогу малозабезпеченим сім'ям з дітьми з інвалідністю, разову допомогу при народженні дитини, допомогу дітям з інвалідністю у зв'язку з військовими діями [40].

Закон України "Про соціальні послуги" встановлює доступ до соціальних послуг для ВПО, включаючи психологічну допомогу, реабілітацію та підтримку у випадках кризових ситуацій [46], а також послугу соціальної адаптації.

Окремо варто звернути увагу на правове регулювання питань працевлаштування та соціального захисту в контексті трудових відносин ВПО. Закон України «Про зайнятість населення» передбачає квоти для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб та стимулює роботодавців, які приймають на роботу ВПО, через надання їм компенсацій за витрати на оплату праці та професійне навчання [42]. Це створює додаткові можливості для

інтеграції внутрішньо переміщених осіб у ринок праці та забезпечення їхньої економічної стабільності.

Згідно зі статтею 19 Закону “Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні” для підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій, громадських об’єднань осіб з інвалідністю, фізичних осіб, які використовують найману працю, установлюється норматив робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю у розмірі 4 відсотки середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб, – у кількості одного робочого місця [44].

Крім національного законодавства, важливу роль у захисті прав внутрішньо переміщених осіб відіграє співпраця України з міжнародними організаціями, такими як ООН, ОБСЄ, Європейський Союз та неурядові організації, які надають гуманітарну та правову допомогу ВПО [5].

Ця співпраця сприяє вдосконаленню національного законодавства та впровадженню найкращих практик захисту прав внутрішньо переміщених осіб.

2.2 Особливості надання соціального захисту ВПО з інвалідністю в умовах воєнного стану

Виконуючи взяті на себе зобов’язання, Україна послідовно спрямовує свою соціальну політику на створення комплексу правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, основною метою яких є поліпшення або відтворення життєдіяльності, соціальної адаптації, повернення до повноцінного життя людей з обмеженими можливостями [52].

У 2023 році Уряд активно реформував соціальну політику, концентруючи увагу на допомозі найуразливішим групам (ветеранам, особам з інвалідністю та ВПО), включно з розвитком спеціалізованих соціальних послуг. При цьому змінилась філософія соціальної політики: від виплат людям в скрутному становищі до комплексної підтримки, яка допоможе їм повернутись до соціального життя та до ринку праці [55].

Пенсіонери, інваліди, діти з інвалідністю та ті особи, які перебувають у складних життєвих обставинах і зареєстровані як ВПО мають право на отримання соціальних послуг за їх місцем реєстрації фактичного місця проживання [41].

Міністерство соціальної політики розпочало експериментальний проєкт з надання ВПО похилого віку та особам з інвалідністю послуги стаціонарного догляду і підтриманого проживання за принципом «гроші ходять за людиною». Впровадження такого підходу дозволить отримувати послуги вчасно, в повному обсязі, а головне – людина сама буде приймати рішення щодо свого життя [17].

За даними інформаційного агентства «Укрінформ», у липні 2023 року розпочався експериментальний проєкт із надання соціальних послуг у закладах охорони здоров'я, зокрема притулках, з підтриманого проживання, стаціонарного догляду, соціальної адаптації. Відповідно до Постанови КМУ № 248 [15] послуги з догляду та адаптації надаються особам похилого віку та особам з інвалідністю серед ВПО, які перемістилися з територій бойових дій або тимчасово окупованих територій, або мають зруйноване внаслідок воєнних дій житло. Впровадження цього проєкту має забезпечити найбільш незахищеним громадянам не лише притулок, а й індивідуальну соціальну підтримку з урахуванням їхніх потреб. На його реалізацію в держбюджеті 2023 року було передбачено 45,1 млн грн, із яких фактично витрачено 64,1% або 28,9 млн грн. Таке виконання пов'язано з тим, що реалізація проєкту почалася лише після 30 червня 2023 року (а не в березні з ухваленням Постанови), коли були внесені зміни у порядок використання коштів на реалізацію проєкту.

Для включення людей з інвалідністю в соціальне життя та сприяння їх економічній самостійності протягом 2023 року було суттєво спрощено процес отримання засобів реабілітації. З цією метою зменшено кількість необхідних документів, до процесу реабілітації долучено соціальних працівників та протезистів-ортезистів, покращено роботу Централізованого банку даних з проблем інвалідності. За 2023 рік більше 15 тисяч українців були забезпечені засобами реабілітації (протезами, ортезами, засобами для пересування,

спеціальними засобами для самообслуговування та догляду тощо) на 3 млрд грн. Тепер рішення про необхідність протезування може ухвалити мультидисциплінарна реабілітаційна команда в закладі охорони здоров'я, що спрощує процедуру і робить її більш адаптованою до конкретних потреб особи. Гранична вартість протезів для дітей, оплачувана державою, тепер дорівнює вартості протезів для дорослих, що дозволяє протезним підприємствам надавати їх із необхідними комплектуючими за ринковими цінами. Ремонт протеза протягом гарантійного терміну та ремонт, зумовлений бойовими діями чи агресією РФ, фінансуватиметься за рахунок державного бюджету. Закуплені за кордоном протези можна буде обслуговувати в Україні за державні кошти. Також було спрощено процедуру призначення колісних крісел з електроприводом та збільшено граничну вартість протезу [60].

У 2024 році автоматично продовжили виплати допомоги ВПО до 1 березня 2024 року без потреби додаткового звернення. З 1 березня автоматична пролонгація виплат на 6 місяців відбулася в тому числі для осіб з інвалідністю І чи ІІ групи і дітей з інвалідністю до 18 років [8].

За інформацією Мінекономіки, у 2022 році за рахунок коштів, передбачених за програмою надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб відповідно до Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 331, було працевлаштовано майже 16,5 тис. внутрішньо переміщених осіб.

На сайті медіакорпорації «Радіо Свобода» було опубліковано новину про ініціативу Міністерства соціальної політики України, спрямовану на підвищення рівня працевлаштування осіб з інвалідністю. У повідомленні йдеться про презентацію пілотного проєкту «Працой вільно», під час якої міністерка Марина Лазебна окреслила ключові стимули для роботодавців, зокрема оплачувані контракти на стажування, часткову компенсацію заробітної плати та соціальних

внесків, а також розвиток надомної праці. Проєкт «Працюй вільно» є спільною ініціативою Міністерства соціальної політики України, громадської організації «Громадський рух Соціальна єдність» за підтримки Ради Європи. Крім того, було анонсовано запуск програми «Рука допомоги» для підтримки підприємницьких ініціатив серед осіб з інвалідністю. Згідно з новиною, передбачається надання безвідсоткової фінансової допомоги строком на п'ять років з можливістю її повернення шляхом сплати податків. [33].

У зв'язку з повномасштабною війною змінилася структура населення країни, зокрема виросла кількість ветеранів, осіб з інвалідністю та ВПО, які потребують спеціалізованих соціальних послуг. Для більш раціонального використання коштів платників податків уряд розвивав надання соціальних послуг, орієнтованих на задоволення конкретних потреб громадян. Це спрямовано на зменшення потреби цільових груп у тривалій соціальній допомозі та підтримку їх повернення до якісного соціального життя і відновлення на ринку праці. Для досягнення цих цілей уряд використовував інструменти, такі як оголошення тендерів, проведення відкритих конкурсів, які дозволяють приватним надавачам соціальних послуг, включеним до Реєстру, надавати такі послуги. У 2024 році на нову програму «Розвиток системи соціальних послуг» у держбюджеті передбачено 1,1 млрд грн.

Мінсоцполітики систематично розширювало спектр соціальних послуг для найбільш вразливих груп населення. Так, у 2023 році Міністерство запровадило соціальний супровід для військових та їхніх родин, послуги з формування життєстійкості населення, послуги з догляду та адаптації осіб похилого віку та осіб з інвалідністю.

Щодо створення умов для безпечного переміщення осіб із населених пунктів, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій, та задоволення їх гуманітарних потреб, на 5-му Форумі Інклюзивності від громадської організації «Доступно.UA» міністерка соціальної політики Оксана Жолнович подякувала громадській організації Восток SOS та іншим громадським організаціям, які мають у своєму арсеналі відповідний транспорт

для перевезення маломобільних осіб та людей з інвалідністю, здійснювали дуже активні дії щодо евакуації людей із зони бойових дій тоді, коли це було дуже критично. Саме завдяки активності громадського сектора, відбулась більшість таких евакуацій. Як зазначила Оксана Жолнович, житло для людини з інвалідністю нерозривно пов'язане з послугою: необхідністю догляду, надання інших сервісів, консультування тощо. Відповідно рішення про евакуацію залежить саме від того, чи зможе людина з інвалідністю отримати той самий догляд уже на новому місці проживання. Тому залученість громадського сектора є вкрай важливою. Про аналітичне дослідження наявності модульних містечок в Україні на цьому форумі розповіла виконавча директорка Ліги сильних Дар'я Сидоренко: «Станом на 24 жовтня 2022 року збудовано уже 16 модульних містечок, ще 8 – на етапі будівництва. Найбільшим забудовником виступає уряд Польщі, який забезпечив 9 модульних містечок. Також забудовник планує збудувати ще 30 модульних містечок, у яких зможе проживати 30 тисяч людей. «Проблема в тому, що ці модульні містечка не пристосовані для людей з інвалідністю. Чому це так? По-перше, ділянки для будівництва виділяють місцеві органи влади і вони забезпечують доступ до цих містечок. По-друге, забудовник отримує замовлення від польського уряду. Відповідно польський уряд зацікавлений в тому, щоб у модульних містечках поселити якомога більше людей. Навіть якщо забудовник має можливість, наприклад, зробити вбиральню абсолютно безпечною, він так не буде робити, тому йому цього не замовляли. По-третє, на рівні державної влади у нас лише розробляється постанова, яка буде вносити зміни і регулювати модульні містечка», – розповіла Дар'я Сидоренко [70].

Як зазначається на сайті громадської ініціативи Dostupno.UA, досвід Восток SOS у розміщенні маломобільних груп населення показує, що найефективніша взаємодія відбувається на рівні громад, тому що громади дуже часто мають певні ресурси для того, щоб людей забезпечити житлом, а також вони зацікавлені в тому, щоб створювати нові робочі місця [70].

Відповідно до офіційної інформації Пенсійного фонду України, з 29 січня 2025 року стартував новий механізм підтримки для ВПО – субсидія на оренду житла. Метою реалізації експериментального проекту є запровадження механізму надання державної допомоги наймачам як субсидії на оплату вартості або частини вартості найму (оренди) житлового приміщення з урахуванням їх фінансово-майнового стану, що сприятиме інтеграції ВПО, які втратили або вимушено покинули свої житлові приміщення внаслідок збройної агресії російської Федерації проти України, в територіальній громаді за новим місцем проживання, а також виплати наймодавцю компенсації частини податку на доходи фізичних осіб та військового збору [56].

Центри соціальних служб та територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), які діють на місцевому рівні, надають різноманітні соціальні послуги та консультації для осіб з інвалідністю та їхніх сімей, сприяючи їхньому соціальному включенню та підтримці. Отже, система соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні базується на фінансовій підтримці, яку забезпечують різні органи державної влади та місцевого самоврядування. Їхні заходи спрямовані на забезпечення особам з інвалідністю права на гідне життя та повноцінну участь у суспільному житті.

2.3 Сучасні соціальні проблеми ВПО з інвалідністю в умовах воєнного стану

За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), станом на 25 травня 2023 року в Україні налічується 5,1 млн внутрішньо переміщених осіб. Загалом, 50% усіх ВПО зосереджено лише в п'яти областях України, причому найбільша розрахункова кількість фактично присутніх ВПО у Харківській і Дніпропетровській областях (орієнтовно 689 000 та 625 000 ВПО, відповідно). 7% серед усіх ВПО (приблизно 353 000 осіб) раніше виїжджали за межі України, зараз повернулися в країну, але залишилися переміщеними. Більше половини всіх ВПО (60%) повідомили, що перебувають у статусі ВПО впродовж року або

довше. За підрахунками МОМ 745 000 ВПО в Україні прагнуть інтегруватися за місцем поточного перебування у якості довгострокового рішення (15% ВПО по всій країні за доступними даними по областях), 3,3 млн ВПО бачать довгостроковим рішенням своє повернення (так звана прогнозована кількість повернень), а ще 142 000 ВПО шукають можливості перебратися в іншу місцевість як довгострокове рішення. В рамках 13-го раунду МОМ також розмістила блок питань, які дозволяють надати попередню оцінку прогресу ВПО відносно критеріїв Довгострокових рішень Міжвідомчого постійного комітету (МПК) в контексті України. Зазначені питання охоплюють такі життєво важливі аспекти як безпека, рівень життя, можливості забезпечення засобів для існування, доступ до документів, участь у громадських справах та возз'єднання сімей. Окрім стурбованості щодо безпеки, найбільшими проблемами, які стають на заваді досягненню інтеграції як довгострокового рішення для ВПО, що перебувають на шляху інтеграції в Україні, станом на червень 2023 року є нездатність брати участь у громадських справах і забезпечити покриття базових витрат. Раунд 13 також надає детальну статистику ситуації з забезпеченням засобами для існування та зайнятості серед ВПО. Викликає тривогу той факт, що за результатами дослідження 65% ВПО проживають у домогосподарствах із рівнем доходів на одного члена не більше 4666 грн (= 126 доларів США – реальний прожитковий мінімум, встановлений Мінсоцполітики у січні 2022 р.). Лише 38% ВПО повідомили про здатність покладатися на регулярну заробітну плату як основне джерело доходу проти 51% місцевих мешканців. Частка безробітних серед переміщеного населення також залишається вищою, ніж серед непереміщеного (15% проти 6%). Насамкінець, опитування демонструє ознаки зростання міжгрупової напруги в громадах по всій території України в зв'язку з різницею в правах на отримання соціальної та гуманітарної допомоги [21].

Відповідно до статистики, яку оприлюднив Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики, станом на 22 жовтня 2024 року в Україні офіційно зареєстровано 4 646 735 внутрішньо переміщених осіб. Серед них 59,9% складала жінки (2 782 325), 40,1% – чоловіки (1 864 410

осіб). Також серед внутрішніх переселенців зареєстровано близько 906 тисяч дітей. Найбільше переселенців, які були вимушені покинути свої домівки через війну, у Донецькій та Харківській областях [32].

Станом на середину березня 2025 року в Україні зареєстровано 4601146 внутрішньо переміщених осіб (ВПО) відповідно до даних, опублікованих на сайті Інформаційно-обчислювального центру Мінсоцполітики України (ІОЦ).

Найбільша кількість ВПО зареєстрована у Донецькій області:

- Донецька область – 524374 особи;
- Харківська область – 515754 особи;
- Дніпропетровська область – 454956 осіб;
- місто Київ – 421024 особи;
- Луганська область – 270543 особи.

Найменша кількість ВПО зареєстрована у Рівненській (42681 особа), Волинській (42856 осіб), Херсонській (45016 осіб), Тернопільській (64092 особи) та Чернігівській (68673 особи) областях.

Нині можна говорити про глобальний характер проблеми інвалідності, оскільки в усьому світі ті чи інші можливості обмежено приблизно в кожній десятій людини (650 млн людей), з них майже 470 млн осіб працездатного віку [52]. Сьогодні в Україні спостерігається тенденція збільшення осіб з інвалідністю. У 2019 році вперше визнаними особами з інвалідністю в Україні (від 18 років) стали понад 136 тис. осіб (з них понад 72 тис. осіб – III група інвалідності, понад 48 тис. – II група, понад 15 тис. – I група). Основними причинами стали тут: новоутворення, хвороби системи кровообігу, хвороби кістково-м'язової системи й сполучної тканини. Стосовно дітей з інвалідністю, то слід зазначити, що причинами найбільшої кількості таких випадків інвалідності є: вроджені вади розвитку, деформації та хромосомні аномалії; хвороби центральної нервової системи; розлади психіки й поведінки [14]. Отже, кількість осіб з інвалідністю в Україні досить велика, завдяки чому держава повинна вживати належних й ефективних заходів щодо забезпечення їх прав і можливостей – правових, інституційних, фінансових та інших [3].

Відповідно до загальнодоступної статистичної інформації станом на березень 2024 року в Україні серед зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб налічується 106 554 осіб з інвалідністю, серед яких найбільше в Донецькій області – 16 828, а найменше – у Херсонській – 717. Дітей-осіб з інвалідністю зафіксовано 7 779, при цьому найбільше у Дніпропетровській області – 812, а найменше у Херсонській – 43.

Наявність умов, за яких значна кількість осіб зазнали внутрішнього переміщення до 24 лютого 2022 р., ще більша кількість - після початку повномасштабної збройної агресії проти України, створює складнощі у формуванні виваженої державної політики, що охоплює всі групи внутрішньо переміщених осіб, зокрема щодо заходів першого реагування та надання соціальної підтримки таким особам в перші місяці після переміщення.

За роки повномасштабної війни в Україні все більше людей потребують підтримки від держави. Приблизно на 300 тис. збільшилася кількість осіб з інвалідністю (на кінець 2021 року їх було 2,7 млн). Крім того, 3,4 млн осіб стали внутрішньо переміщеними через продовження бойових дій, окупацію територій, втрату житла та доходів (всього на початок 2024 року в Україні було 4,9 млн ВПО порівняно з 1,5 млн на кінець 2021 р.) [53].

В умовах воєнного стану наша країна зіштовхнулася з масштабним викликом переміщення населення в більш безпечні регіони. ВПО з інвалідністю опинилися перед необхідністю адаптуватися до нових умов життя, часто без доступу до звичних соціальних, економічних та культурних ресурсів. Інтеграція ВПО з інвалідністю в територіальні громади стала не тільки актуальним завданням, але й стратегічним пріоритетом для забезпечення стабільності, розвитку та соціальної згуртованості у складних умовах.

ВПО, у тому складі особи з інвалідністю, потребують суттєвої підтримки з боку приймаючих громад, особливо на етапі адаптації після переміщення, а також подальшої інтеграції. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб та визначення можливостей для їх задоволення повинні бути важливим елементом державної політики щодо внутрішнього переміщення [47].

Відразу після переміщення внутрішньо переміщені особи потребують підтримки від приймаючих громад, яка починається із запиту на гуманітарну допомогу. На цьому етапі гостро стоїть питання належної взаємодії суб'єктів надання гуманітарної допомоги за фактичної відсутності лідерства державних органів влади в питаннях координації надання та розподілу гуманітарної допомоги.

Забезпечення ефективної інтеграції ВПО з інвалідністю передбачає комплексний підхід, який включає розробку і впровадження політичних, соціальних та економічних стратегій. Ці дії спрямовані на підтримку ВПО з інвалідністю, сприяння їх адаптації та повноцінному включенню в життя громади. Важливо не лише вирішувати безпосередні потреби, такі як житло, освіта, медичне обслуговування та зайнятість, а й займатися питаннями соціальної адаптації та психологічної підтримки, що є ключем до створення стійких та інтегрованих громад. Таким чином, інтеграція ВПО, у тому складі й осіб з інвалідністю, в територіальні громади у воєнний час вимагає злагоджених зусиль на всіх рівнях управління та активної участі самих громад. Ефективне вирішення цього завдання сприятиме не тільки подоланню наслідків воєнного конфлікту, а й закладе основу для майбутнього стабільного розвитку країни.

У цілому інтеграція ВПО з інвалідністю в територіальні громади в умовах воєнного стану є багатогранним процесом, який вимагає реалізації ефективних стратегій на різних рівнях. Ці стратегії можна поділити на політичні, соціальні та економічні аспекти, кожен з яких відіграє ключову роль у забезпеченні успішної інтеграції ВПО з інвалідністю. Зазначені стратегії спрямовані не тільки на вирішення нагальних потреб ВПО з інвалідністю, але й на підтримку їх довгострокової адаптації та інтеграції в громаду, що є ключовим для відновлення та розвитку постраждалих регіонів. Їх практичне втілення вимагає злагодженої взаємодії між урядовими установами, міжнародними організаціями, неурядовими організаціями та самими громадами.

О. Федоренко, серед проблем соціальної інтеграції ВПО, у тому числі осіб з інвалідністю, у громади, що надали їм прихисток, виділяє чотири складові

цього процесу: соціально-психологічну, культурно-комунікативну, соціально-економічну та соціально-політичну [59].

Таким чином, внутрішньо переміщені особи з інвалідністю стикаються з низкою комплексних викликів у процесі соціальної інтеграції в приймаючих громадах, що потребує особливого підходу з боку як держави, так і суспільства. Виділяється кілька основних груп викликів, характерних саме для цієї категорії населення.

Перша група – соціальні, культурні та психологічні виклики. Особи з інвалідністю, які були вимушені покинути місце постійного проживання, часто зазнають подвійної ізоляції: через свій особливий статус та через стигматизацію, яка може посилюватися в новому соціальному середовищі. Вони можуть стикатися з труднощами соціалізації через відмінності у способі життя, комунікаційні бар'єри, а також через стереотипи або упереджене ставлення з боку місцевих мешканців. Унаслідок цього виникає загроза соціальної ізоляції, самотності та поглиблення психологічної травматизації. Особливої уваги потребують ті, хто зазнав не лише вимушеного переміщення, а й втрати мобільності, здоров'я або близьких. Для подолання цих наслідків необхідне створення інклюзивного, соціально згуртованого середовища та надання фахової психологічної підтримки, адаптованої до потреб осіб з інвалідністю.

Друга група – економічні виклики. Для ВПО з інвалідністю працевлаштування є ще більш складним, ніж для інших категорій. Основними бар'єрами є обмеження функціональних можливостей, дискримінація на ринку праці, відсутність адаптованих робочих місць, а також низький рівень доступу до програм перекваліфікації. Це значно ускладнює забезпечення економічної самостійності, що своєю чергою посилює залежність від допомоги держави та благодійних організацій. Відсутність стабільного доходу унеможлиблює доступ до житла, належного медичного обслуговування та інших соціальних благ.

Третя група – інфраструктурні виклики. Приймаючі громади не завжди мають розвинену інфраструктуру, яка враховує потреби людей з інвалідністю.

Це стосується як житла, так і доступу до медичних, соціальних та освітніх послуг. Значна частина ВПО з інвалідністю не може орендувати житло через фінансові обмеження або фізичну недоступність приміщень. Водночас інституційні сервіси часто не адаптовані до людей з інвалідністю – наприклад, у сфері транспорту, комунікацій, медичних закладів чи центрів зайнятості. Усе це потребує додаткових ресурсів, стратегічного планування та інклюзивного підходу.

Отже, подолання викликів інтеграції ВПО з інвалідністю до територіальних громад в умовах воєнного стану вимагає комплексного, міждисциплінарного та інклюзивного підходу, з чітким фокусом на індивідуальні потреби. Необхідно розробляти персоналізовані плани соціальної інтеграції, які передбачають доступ до безбар'єрного житла, інклюзивної освіти, працевлаштування, медичного супроводу та соціального захисту.

Успішна інтеграція можлива лише за умов тісної співпраці центральної влади, органів місцевого самоврядування, громадських та міжнародних організацій, а також самих громад, які мають бути готовими до спільної роботи. Іноземні партнери можуть надавати фінансову підтримку та експертизу, тоді як громади забезпечують реальні умови для адаптації. Таке партнерство є запорукою не лише успішної інтеграції ВПО з інвалідністю, а й побудови соціально згуртованого та сталого суспільства.

Позитивним прикладом реалізації таких стратегій є старостинські округи [39] та волонтерський туризм [25].

Однією з ключових складових соціальної підтримки ВПО з інвалідністю є система соціального обслуговування, яка в умовах воєнного стану набула особливого значення. Аналіз статистичних та офіційних джерел дозволяє виокремити низку соціальних послуг, реалізованих в Україні у відповідь на виклики, спричинені повномасштабною війною. Серед них:

– надання статусу ВПО (з можливістю подання заяви онлайн через «Дію» або в офлайн-режимі), з адаптацією процедур для осіб з інвалідністю;

- інформаційно-консультаційні та психологічні послуги, зокрема з урахуванням психоемоційних потреб людей, які мають інвалідність;
- медичні послуги, включаючи реабілітацію, лікування поранень, а також доступ до лікарських засобів і засобів технічної реабілітації;
- забезпечення тимчасовим житлом, із урахуванням фізичної доступності приміщень та інфраструктури;
- харчування та інші форми гуманітарної допомоги, з можливістю індивідуального підходу (дієтичні обмеження тощо);
- освітні послуги для дітей з інвалідністю з-поміж ВПО, включно з інклюзивним навчанням та дистанційними формами освіти.

Інклюзивність таких послуг має критичне значення для подолання бар'єрів, із якими стикаються особи з інвалідністю в умовах переміщення, та забезпечення їхнього права на гідне життя, участь у суспільстві і доступ до базових ресурсів у приймаючих громадах.

ВПО повинні мати доступ до соціального забезпечення у місці свого проживання, а системи реєстрації місця проживання не повинні обмежувати доступ до соціального забезпечення для осіб, які переселяються в іншу місцевість, де вони не зареєстровані [64].

Однією з ключових проблем для ВПО з інвалідністю є обмежений доступ до освіти, зокрема інклюзивної. Багато навчальних закладів у приймаючих громадах не відповідають вимогам безбар'єрності, що ускладнює навчання для осіб із порушеннями опорно-рухового апарату чи сенсорними обмеженнями. За даними громадської організації «Ліга сильних», лише незначна частка шкіл в Україні обладнана для повноцінного інклюзивного навчання, що особливо критично для дітей ВПО з інвалідністю, які втратили доступ до спеціалізованих закладів. Навчальні програми часто не адаптовані до потреб таких учнів: бракує матеріалів шрифтом Брайля, аудіоформатів чи цифрових ресурсів для осіб із порушеннями зору, слуху чи інтелектуальними обмеженнями.

Дистанційна освіта, яка стала основним форматом під час війни, створює додаткові бар'єри через обмежений доступ до технічних засобів (комп'ютерів,

стабільного інтернету) та програмного забезпечення, адаптованого для осіб з інвалідністю. Психоемоційні труднощі, такі як стрес і тривожність, також ускладнюють участь у навчанні, особливо без належної психологічної підтримки. Для дорослих ВПО з інвалідністю доступ до професійної освіти та перекваліфікації обмежений через брак адаптованих курсів і фінансові труднощі. За даними МОН України, у 2023 році лише близько 30% дітей з інвалідністю серед ВПО охоплені інклюзивною освітою, що свідчить про системні прогалини.

Як було зазначено, однією з невирішених проблем осіб з інвалідністю є питання житла. Згідно з чинним законодавством, їм надано пріоритетне право на поліпшення житлових умов. Житлові приміщення повинні бути обладнані спеціальними засобами та пристосуваннями відповідно до індивідуальної програми реабілітації, а також мати телефонний зв'язок. Однак черга на отримання житла може тривати десятиліттями. Навіть коли особа отримує житло, часто це право не використовується повною мірою, а невідповідність певних норм не отримує належної уваги [52]. Разом з цим, опитування людей з інвалідністю підтверджує, що існує тенденція до мінімального забезпечення житлом з боку держави в умовах воєнного стану, коли вказані особи додатково є ВПО. За результатами опитування 42,5% респондентів (90 осіб) були змушені переїхати до житла своїх родичів, друзів або знайомих внаслідок війни. Ще 26,4% (56 осіб) знайшли житло в орендованих квартирах, а 14,6% (31 особа) були поміщені в транзитні центри [1]. Наведені дані свідчать про те, що значна частина осіб з інвалідністю змушена самотійно шукати житло або розраховувати на допомогу родичів, друзів та інших людей з їх оточення. Державні механізми надання житла таким людям виявляються недостатніми для задоволення їх потреб. Тому вказана проблема підтверджує необхідність удосконалення системи надання житла для осіб з обмеженими можливостями, а також вдосконалення механізмів захисту їх прав. Більше того, вказане вище право не є абсолютним. Як свідчить судова практика, існує тенденція відмов щодо реалізації такого права, адже право на отримання житла має реалізовуватися враховуючи аналогічні права інших пільгових категорій, які

перебували на обліку більше часу [20]. Окрім цього, під час моніторингу дитячих будинків-інтернатів у 2022 році, була виявлена необхідність удосконалення форми індивідуальної програми реабілітації для дітей з інвалідністю. Ця програма затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я від 8 жовтня 2007 року № 623 [43]. Проблема полягає в тому, що згідно з чинним законодавством, документи, що ведуться згідно з визначеною формою, не забезпечують достатнього аналізу ефективності роботи з реабілітації дитини. Це означає, що існує потреба у вдосконаленні форми індивідуальної програми реабілітації, щоб забезпечити більш точний аналіз ефективності проведених заходів щодо реабілітації дітей з інвалідністю. Це може допомогти виявити недоліки та впровадити відповідні корекції для поліпшення реабілітаційних заходів та досягнення кращих результатів.

Наразі в Україні відчувається гострий дефіцит робочої сили. Роботодавцям непросто підшукати необхідні для виробничого процесу кваліфіковані кадри. Залучення до ринку праці осіб з інвалідністю, їх професійне навчання, перекваліфікація та працевлаштування сприятиме не тільки розвитку економіки, а і залученню їх до активного суспільного життя, підвищить їх матеріальне становище.

У 2023 році кількість працевлаштованих осіб з інвалідністю становила 403,5 тис. осіб на 72,4 тис. підприємствах, що використовують найману працю 8 і більше осіб. Наприкінці 2023 року Уряд змінив програму компенсації для роботодавців, які працевлаштовують ВПО. Однією з ключових змін є збільшення тривалості надання компенсації з двох до трьох місяців у разі працевлаштування ВПО та до 6 місяців для ВПО з інвалідністю. Тепер розміри компенсацій прив'язані до розміру мінімальної зарплати, тоді як раніше вони встановлювалися у фіксованому розмірі 6700 грн/місяць без прив'язки до будь-якого показника. З 1 січня 2024 року компенсація становила 7100 грн, а з 1 квітня 2024 року становить 8000 грн. У 2023 році роботодавці отримали цієї компенсації загалом на 181 млн грн за працевлаштування понад 14 тис. ВПО.

Ще однією стратегічною ціллю є створення умов для безпечного переміщення осіб з населених пунктів, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій, та задоволення їх гуманітарних потреб.

Евакуація цивільного населення повинна бути безпечною, необхідно враховувати особливості евакуації та потреби осіб з інвалідністю, інших маломобільних груп населення. В умовах проведення масової евакуації для приймаючих територіальних громад актуальним є питання державної підтримки (розвиток інфраструктури громади, розширення можливостей надання публічних послуг, збільшення житлового фонду тощо), оскільки ресурси громад є обмеженими.

Висновки до розділу 2

Система соціального захисту ВПО з інвалідністю в Україні базується на розвиненій нормативно-правовій базі, яка включає національні закони, такі як Закони України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», а також міжнародні стандарти, зокрема Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю та Керівні принципи ООН щодо внутрішнього переміщення. Ці документи гарантують права ВПО з інвалідністю на соціальні послуги, житло, медичну допомогу, працевлаштування та реабілітацію. В умовах воєнного стану особливості надання соціального захисту включають експериментальні проєкти, такі як «гроші ходять за людиною», спрощення доступу до засобів реабілітації, автоматичне продовження виплат та компенсації роботодавцям за працевлаштування ВПО. Проте ВПО з інвалідністю стикаються з численними викликами: соціальними (стигматизація, ізоляція), економічними (обмежений доступ до працевлаштування, низький рівень доходів), інфраструктурними (недостатня доступність житла та послуг) та освітніми. Для ефективної інтеграції цієї категорії осіб необхідні політичні, соціальні та економічні заходи, тісна

співпраця між державними органами, громадами та міжнародними організаціями, а також вдосконалення інфраструктури та індивідуальних програм реабілітації.

РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВПО З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1 Міжнародний досвід соціального захисту ВПО з інвалідністю

Примусове переміщення людей у XXI столітті є однією з найгостріших глобальних проблем, що впливає на безліч аспектів суспільного, економічного та політичного життя. Світові події останніх десятиліть, включаючи військові конфлікти, екологічні катастрофи, економічні кризи та пандемію COVID-19, вкотре підтвердили вразливість прав людини. Зростаюча кількість ВПО є відображенням цих викликів. Особливо небезпечна ця ситуація для найбільш вразливих категорій, таких як жінки, діти, люди похилого віку, а також особи з інвалідністю.

Україна, вперше зіштовхнувшись із масштабною проблемою внутрішнього переселення у 2014 році, отримала значний досвід у вирішенні викликів, пов'язаних із забезпеченням прав ВПО. Вивчення міжнародного досвіду у сфері соціальних досліджень і роботи з ВПО набуває особливої актуальності в умовах сучасних глобальних викликів і криз. Такий підхід сприяє пошуку ефективних рішень для задоволення потреб цієї категорії населення та підвищенню результативності соціальних програм і послуг, які їм надаються. Аналіз міжнародного досвіду дозволяє визначити пріоритетні напрями діяльності, а також розробити стратегічні плани й ініціативи в цій галузі. Це допоможе уникнути помилок, які вже траплялися в інших країнах, і впровадити в Україні найкращі практики, що сприятимуть максимально ефективній підтримці та захисту ВПО, у тому числі осіб з інвалідністю. Враховуючи можливість використання певних технік і методів управління, які успішно застосовуються в міжнародній практиці, важливо також орієнтуватися на досвід таких країн, як Грузія, Сербія, Молдова, Азербайджан, Вірменія, Колумбія, Ірак,

Ємен та інших. Досягнення цих країн можуть бути використані для розробки відповідної національної політики підтримки ВПО.

Колумбія є однією з країн із найбільшою кількістю ВПО у світі через тривалий збройний конфлікт між урядовими силами та партизанськими угрупованнями. Станом на 2023 рік понад 7 мільйонів людей були змушені залишити свої домівки. Для вирішення цієї кризи Колумбія впровадила такі інноваційні підходи:

- Національний реєстр ВПО. Створення єдиного реєстру внутрішньо переміщених осіб дало змогу організувати централізований облік переміщених осіб, їхніх потреб і доступу до послуг. Реєстр включає інформацію про сімейний стан, місце проживання, втрати майна, що дозволяє органам влади надавати адресну допомогу.

- Компенсації за втрачене майно. Колумбійський уряд впровадив програму відшкодування збитків для ВПО, які втратили житло або майно. Ці компенсації надаються через фінансування міжнародних організацій та державні ресурси. Успішна реалізація програми сприяла зниженню соціального напруження серед ВПО.

- Освітні програми для дітей та перекваліфікація дорослих. Колумбія створила освітні програми, що допомагають дітям ВПО інтегруватися в нові школи, отримувати стипендії та продовжувати навчання. Для дорослих передбачено програми професійної підготовки та перекваліфікації, що дозволяють ВПО інтегруватися на ринку праці. Україна може запозичити досвід Колумбії в частині створення єдиного цифрового реєстру ВПО, що спростить доступ до програм соціального захисту. Компенсації за втрачене майно також є важливим механізмом, який може сприяти відновленню справедливості.

В Іраку, де близько 1,2 млн осіб є ВПО, уряд спільно з МОП реформує систему соціального захисту для інтеграції переміщених осіб, включаючи тих, хто має інвалідність. З 2023 року Міністерство праці та соціальних справ проводить оцінку потреб ВПО та осіб, що повертаються, для визначення їхнього права на соціальні виплати та послуги. ВПО з інвалідністю залучаються до

адаптованих програм громадських робіт, що сприяють їхній економічній інтеграції. МОП проводить тренінги для державних службовців щодо інклюзивного соціального захисту, включаючи роботу з особами з інвалідністю.

Систематична оцінка потреб ВПО з інвалідністю та їх залучення до адаптованих програм працевлаштування можуть сприяти соціальній інтеграції [10].

У Ємені, де з 2015 року переміщено 3,65 млн осіб, Amnesty International задокументувала непропорційний вплив конфлікту на ВПО з інвалідністю. Міжнародні організації, такі як Amnesty, проводять кампанії для захисту прав ВПО з інвалідністю, наголошуючи на їхній вразливості до насильства та дискримінації. Здійснюється гуманітарна допомога: UNHCR та партнери надають спеціалізоване обладнання (інвалідні візки, слухові апарати) та психосоціальну підтримку для ВПО з інвалідністю в південних провінціях (Аден, Лахдж). Створено механізми для документування порушень прав ВПО з інвалідністю, що сприяє притягненню винних до відповідальності.

Посилення адвокації прав ВПО з інвалідністю та створення механізмів моніторингу можуть допомогти виявляти та усувати бар'єри.

Згідно з Рекомендаціями № R 92 Ради Європи встановлено, що інваліди повинні мати доступ до мінімальних засобів до існування, спеціальних видів допомоги і системи соціального захисту, відповідальних представників своїх інтересів щодо допомоги у зв'язку з довго - і короткостроковою непрацездатністю, допомоги на дітей, допомоги на сторонній догляд, особистого помічника з питань освіти, професійного навчання, технічних цілей та працевлаштування. Основними напрямками соціального захисту осіб з інвалідністю у країнах ЄС є допомога у повсякденному житті (assistance with activities of daily living – ADLs) та сприяння незалежному життю; підтримка доходу і рівня життя; працевлаштування інвалідів [10].

На основі вивчення міжнародного досвіду було визначено низку ключових практик, які продемонстрували свою ефективність у наданні допомоги ВПО:

- забезпечення житлом. Вимушені переселенці найперше потребують тимчасового або постійного житла. Одним із підходів є надання грошових компенсацій за зруйноване або втрачене житло. Наприклад, у Грузії сума компенсації складала близько 10 тис. доларів США, а в Молдові компенсація дорівнювала ринковій вартості житла, яке втратили переселенці. Іншим варіантом є облаштування переселенців у спеціально збудованих котеджних містечках або муніципальному житлі, обладнаному базовими меблями й технікою. У низці країн також використовується наявний житловий фонд або адміністративні будівлі для тимчасового проживання;

- відновлення зайнятості. Після зміни місця проживання та втрати роботи переселенці можуть розраховувати на соціальну допомогу з безробіття. У деяких країнах переселенцям пропонують земельні ділянки для розвитку сільськогосподарського бізнесу. Також спрощено процедуру працевлаштування, зокрема для осіб, які не мають трудової книжки через незаконне звільнення;

- матеріальна допомога. Грошова підтримка орієнтована на найбільш вразливі категорії, такі як пенсіонери, люди з інвалідністю та діти. Наприклад, у Грузії законодавством передбачено одноразову допомогу розміром 200 ларі для сімей, що отримали нове житло. Крім того, діти шкільного віку отримують 100 ларі на початку навчального року. В Азербайджані надається регулярна продовольча допомога, а також компенсації на оплату комунальних послуг.

- Соціальне забезпечення. У більшості країн зберігаються існуючі соціальні гарантії, такі як доступ до освіти, медичного обслуговування та пенсійного забезпечення. Наприклад, в Азербайджані школярі з числа переселенців забезпечуються безкоштовними підручниками та шкільним приладдям. Студенти отримують компенсації за навчання у державних закладах, а також пільги для оплати освіти у приватних ВНЗ.

- Інституційна підтримка. Реалізація допомоги ВПО потребує чіткої організації. У Грузії діє Міністерство з питань вимушених переселенців, а в Азербайджані – Державний комітет у справах ВПО. У Сербії цими питаннями займається Комісаріат із питань біженців та міграції.

- Підтримка повернення до місць проживання. У разі звільнення територій від окупації постає питання повернення переселенців та відновлення їхнього житла. У багатьох країнах передбачені програми компенсації за знищене житло чи його будівництво. Одним із ключових завдань є інтеграція дітей та молоді у нове освітнє середовище [22].

Застосування цих моделей в Україні дасть змогу прискорити розв'язання ключових питань, пов'язаних з внутрішньою міграцією.

3.2 Модель соціальної адаптації та інтеграції ВПО з інвалідністю (на прикладі гуманітарних хабів для підтримки ВПО в місті Харкові)

Соціальна адаптація та інтеграція ВПО з інвалідністю є складним процесом, який вимагає комплексного підходу, що враховує їхні специфічні потреби, соціокультурний контекст і виклики воєнного часу.

Соціальна адаптація передбачає пристосування ВПО до нових умов життя шляхом формування соціальних навичок, подолання психологічного стресу та відновлення соціальних зв'язків. Інтеграція спрямована на включення ВПО в приймаючі громади через доступ до соціальних, економічних і культурних ресурсів. Для осіб з інвалідністю ці процеси ускладнені через фізичні обмеження, стигматизацію, ПТСР та брак інклюзивної інфраструктури [36].

Гуманітарні хаби в Україні відіграють ключову роль у забезпеченні соціальної адаптації та інтеграції ВПО, зокрема з інвалідністю, з регіонів, які постраждали від активних бойових дій, таких як Донецька, Харківська та Херсонська області. Ці хаби створені для надання комплексної підтримки, включаючи гуманітарну, психологічну, юридичну та соціальну допомогу, з акцентом на інклюзивність і групову взаємодію.

Хаби для ВПО з Донецької області діють у 19 областях України (95 хабів), зокрема в Павлограді, Новомосковську, Києві, Дніпрі, Кам'янському та інших містах. Для ВПО з Херсонської області хаби функціонують у містах, таких як Запоріжжя, яке є логістичним центром для евакуйованих. Наприклад, хаб

Мар'їнської військової адміністрації в Павлограді та хаб Авдіївської громади в Новомосковську орієнтовані на вихідців із Донецької області.

У місті Харкові гуманітарні хаби, створені за територіальним принципом для підтримки ВПО з Вовчанської, Липецької, Куп'янської та Курилівської територіальних громад, слугують ключовим інструментом реалізації соціальних послуг, спрямованих на адаптацію та інтеграцію. Ця модель базується на принципах інклюзивності, групової взаємодії та міжсекторальної співпраці, що забезпечують зниження психологічного стресу, відновлення соціальних зв'язків і повноцінну інтеграцію в нове соціальне середовище.

Територіальний принцип організації хабів, який передбачає обслуговування ВПО з конкретних громад (Вовчанської, Липецької, Куп'янської та Курилівської), посилює ефективність адаптації та інтеграції завдяки спільному соціокультурному контексту. Групова взаємодія є ключовим інструментом, що сприяє зниженню стресу, формуванню соціального капіталу та подоланню ізоляції. Модель також враховує міжнародний досвід соціального захисту ВПО, який акцентує на необхідності комплексного підходу, що поєднує психологічну, юридичну, медичну та соціальну підтримку.

Для ВПО з інвалідністю, які часто стикаються зі стигматизацією, спілкування з людьми з тієї ж громади створює безпечний простір, де вони можуть вільно висловлювати свої потреби та отримувати підтримку.

Проте для повноцінної інтеграції в ширшу міську спільноту необхідно долати міжгромадські бар'єри та розширювати інфраструктурну доступність.

Гуманітарні хаби для підтримки внутрішньо-переміщених осіб в Харкові є ключовим елементом системи соціального захисту ВПО, зокрема осіб з інвалідністю, в умовах війни. Вони функціонують як координаційні центри, що надають багатофункціональну підтримку, включаючи гуманітарну, психологічну, медичну та юридичну допомогу, а також сприяють соціальній інтеграції вразливих груп населення. У воєнний час, коли руйнування інфраструктури, економічна нестабільність і соціальні виклики ускладнюють доступ до базових послуг, хаби стають незамінними для забезпечення гідності та прав ВПО з

інвалідністю. У ході дослідження було проаналізовано діяльність Вовчанського, Липецького, Куп'янського та Курилівського гуманітарних хабів у місті Харкові, зосереджуючи увагу на проблемах, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи з інвалідністю, та можливих шляхах їх вирішення. Аналіз базувався на інформації, отриманій із веб-сайтів, а також на матеріалах експертних інтерв'ю з їхніми працівниками, які безпосередньо залучені до надання соціальних послуг цій категорії населення.

На момент дослідження в Харкові діяли чотири основні гуманітарні хаби: Куп'янський, Вовчанський, Липецький і Курилівський, кожен із яких має специфічний набір функцій, спрямованих на підтримку ВПО. Ці хаби створені для забезпечення комплексної допомоги, включаючи адміністративні, юридичні, медичні, соціальні та психологічні послуги, а також надання продуктових і гігієнічних наборів. Їхня діяльність координується місцевими органами влади, зокрема Харківською обласною військовою адміністрацією, у співпраці з міжнародними організаціями, такими як Червоний Хрест, ADRA, Проліска та іншими.

Куп'янський ХАБ обслуговує понад 4500 ВПО Куп'янської територіальної громади, з яких 402 – діти. Хаб надає адміністративну, юридичну, медичну та соціальну допомогу, а також забезпечує гуманітарні набори. Точна кількість осіб з інвалідністю не зазначена, але, враховуючи середній відсоток осіб з інвалідністю серед ВПО (7–10%), можна оцінити їхню кількість у 360–450 осіб.

Вовчанський ХАБ є найбільшим за кількістю обслуговуваних осіб – 9986 ВПО з Вовчанської територіальної громади, з яких 989 – особи з інвалідністю (9,9%), включаючи 489 осіб I та II груп і 500 осіб III групи інвалідності. Серед 1500 дітей, які отримують підтримку, 14 мають інвалідність (0,93%). Хаб забезпечує продуктові та гігієнічні набори, психологічну допомогу, юридичні консультації, зокрема щодо програми «Відновлення» для компенсації за зруйноване житло, та медичні послуги.

Липецький ХАБ підтримує 3450 ВПО з Липецької територіальної громади, з яких 250 – особи з інвалідністю I–III груп (7,2%). Із 450 дітей 8 мають

інвалідність (1,78%). Хаб надає гуманітарну допомогу, медичні послуги (залучаючи лікарів у Циркунах), а також психологічну та юридичну підтримку.

Курилівський ХАБ, відкритий 29 жовтня 2024 року, фокусується на юридичному, психологічному та соціальному супроводі ВПО Курилівської територіальної громади. Хаб співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Червоний Хрест, ADRA і Проліска, але точні дані про кількість осіб з інвалідністю відсутні. Хаб активно працює з вразливими групами, враховуючи його спеціалізацію.

Загальна кількість ВПО, які отримують підтримку в зазначених хабах, становить щонайменше 17 936 осіб. Особи з інвалідністю складають приблизно 1600–1700 осіб (8–10% від загальної кількості), з яких 1239 осіб ідентифіковано у Вовчанському (989) та Липецькому (250) хабах. Серед дітей ВПО (1952 особи) 22 мають інвалідність (1,13%).

Проблеми ВПО з інвалідністю в умовах війни. Особи з інвалідністю серед ВПО є однією з найвразливіших груп, оскільки війна посилює їхні соціальні, економічні та психологічні виклики.

Серед основних проблем можна виділити такі:

-Обмежений доступ до медичних і реабілітаційних послуг: руйнування медичної інфраструктури в зонах бойових дій ускладнює доступ до спеціалізованих послуг, таких як протезування, фізична реабілітація чи регулярні медичні огляди. Особи з інвалідністю I та II груп, які потребують постійного медичного супроводу, є особливо вразливими.

-Психологічний стрес і травми: ВПО з інвалідністю часто страждають від посттравматичного стресового розладу, тривожності та депресії через втрату домівок, розлуку з рідними та невизначеність майбутнього. Діти з інвалідністю також зазнають психологічного тиску через зміну середовища та обмежену соціалізацію [29].

-Фінансові труднощі: обмежені можливості працевлаштування через фізичні обмеження, брак адаптованих робочих місць і дискримінацію на ринку праці створюють серйозні фінансові бар'єри. Особи з інвалідністю III групи, які

потенційно можуть працювати, часто стикаються з відсутністю інклюзивних робочих пропозицій.

Брак доступної інфраструктури: відсутність пандусів, адаптованого транспорту та доступних громадських місць ускладнює пересування та доступ до хабів, медичних закладів і соціальних служб.

Юридичні бар'єри: втрата документів у зонах бойових дій ускладнює оформлення статусу ВПО, соціальних виплат чи компенсацій за програмою «Відновлення». Бюрократичні процедури додатково ускладнюють ситуацію для осіб з інвалідністю.

Соціальна ізоляція та стигматизація: ВПО з інвалідністю часто зазнають дискримінації, що ускладнює їхню інтеграцію в нові громади. Жінки, особи похилого віку та діти з інвалідністю є особливо вразливими до соціального виключення.

Гуманітарні хаби для підтримки внутрішньо-переміщених осіб в Харкові активно працюють над вирішенням зазначених проблем, використовуючи комплексний підхід, що поєднує державні, міжнародні та волонтерські ресурси.

Психологічна підтримка. Усі хаби надають психологічну допомогу, спрямовану на подолання ПТСР, тривожності та депресії. Вовчанський і Курилівський хаби пропонують індивідуальні та групові заняття, включаючи програми для дітей з інвалідністю, що сприяють їхній соціалізації.

Гуманітарна допомога. Усі 4 хаби для підтримки внутрішньо-переміщених осіб в Харкові забезпечують продуктовими та гігієнічними наборами ВПО, що є критично важливим для осіб з інвалідністю, які мають обмежені фінансові ресурси. Це дозволяє покривати базові потреби та зменшувати економічний тиск.

Соціальна інтеграція. Вищезазначені хаби проводять заходи для соціалізації ВПО, зокрема дітей з інвалідністю. Наприклад, у Вовчанському хабі діють програми для 14 дітей з інвалідністю, а в Липецькому – для 8 дітей. Ці заходи спрямовані на адаптацію до нових громад і подолання соціальної ізоляції.

Медична допомога. Вовчанський і Липецький хаби надають базові медичні консультації, а Липецький хаб залучає лікарів у Циркунах для забезпечення

медичних послуг. Куп'янський хаб також пропонує медичну підтримку, включаючи доступ до ліків і базових процедур. Співпраця з міжнародними організаціями такими, як Червоний Хрест, у Курилівському хабі дозволяє забезпечувати спеціалізованим обладнанням (візки, слухові апарати, ортопедичні засоби) осіб з інвалідністю.

Юридична підтримка. Вовчанський хаб для підтримки ВПО Вовчанської територіальної громади надає консультації щодо програми «Відновлення», допомагаючи ВПО з інвалідністю оформлювати компенсації за зруйноване житло. Куп'янський і Курилівський хаби для підтримки ВПО відповідних територіальних громад допомагають відновлювати втрачені документи та оформлювати соціальні виплати, зменшуючи бюрократичні бар'єри.

Покращення доступності до соціальних послуг. Хоча проблема інфраструктури залишається актуальною, хаби співпрацюють з міжнародними організаціями для адаптації приміщень, встановлення пандусів і забезпечення доступного транспорту. Курилівський хаб для підтримки ВПО, зокрема, активно залучає партнерів для реалізації інклюзивних ініціатив.

Мною були проведені телефонні інтерв'ю з представниками Липецької та Вовчанської громад, а також експертне інтерв'ю з працівницею Липецького гуманітарного хабу. Під час цих інтерв'ю були зібрані дані щодо діяльності хабів, зокрема про надання соціальних послуг ВПО з інвалідністю.

Працівниця Липецького хабу зазначила, що найчастіше вони працюють з людьми з порушеннями опорно-рухового апарату, особами похилого віку з інвалідністю та дітьми з інвалідністю. Вона оцінила співпрацю між організаціями як високоефективну, але вказала на ключові проблеми ВПО з інвалідністю: складнощі з отриманням статусу ВПО чи інвалідності, психологічні труднощі (депресія, тривожність, ПТСР), втрата технічних засобів реабілітації, фінансові труднощі, відсутність доглядачів, юридична безпорадність, додаткові витрати, не покриті державною допомогою, та страх перед майбутнім. За її словами, за останній рік у сфері допомоги ВПО з інвалідністю спостерігаються помітні покращення, зокрема завдяки координації

з міжнародними організаціями, такими як Червоний Хрест і ADRA, та розширенню психологічної й юридичної підтримки.

Отже, гуманітарні хаби для підтримки ВПО з чотирьох територіальних громад Харківської області (Вовчанської, Липецької, Куп'янської та Курилівської) в Харкові демонструють високу результативність у наданні підтримки ВПО з інвалідністю, обслуговуючи щонайменше 1600–1700 осіб із цієї категорії. Їхня діяльність сприяє вирішенню ключових проблем, таких як обмежений доступ до медичних і юридичних послуг, психологічний стрес і фінансова незабезпеченість. Проте певні виклики залишаються. Брак доступної інфраструктури та обмежені можливості працевлаштування вимагають додаткових зусиль. Співпраця хабів підтримки ВПО, зокрема Курилівської територіальної громади, з міжнародними організаціями сприяє забезпеченню осіб з інвалідністю спеціалізованим обладнанням і розширення реабілітаційних програм.

Гуманітарні хаби для підтримки ВПО з Вовчанської, Липецької, Куп'янської та Курилівської територіальних громад Харківської області, що функціонують у м. Харкові, є інструментом соціального захисту ВПО з інвалідністю, забезпечуючи комплексну підтримку в умовах війни. Вони обслуговують значну кількість осіб, вирішуючи їхні медичні, психологічні, юридичні та гуманітарні потреби. Однак для забезпечення сталого розвитку та повної інклюзії необхідно розширити інфраструктурні та економічні можливості. Зростає нагальна потреба у застосуванні інклюзивного підходу, який враховує специфічні потреби ВПО з інвалідністю, для забезпечення їхніх прав і гідності в умовах воєнного часу.

Висновки до розділу 3

Міжнародний досвід соціального захисту ВПО з інвалідністю, зокрема на прикладі Колумбії, Іраку, Ємену, Грузії та інших країн, демонструє ефективність таких підходів, як створення єдиних реєстрів ВПО, компенсації за втрачене

майно, інклюзивні освітні та професійні програми, а також залучення міжнародних організацій до надання гуманітарної та психосоціальної підтримки. Ці практики можуть бути адаптовані в Україні для вдосконалення системи соціального захисту ВПО з інвалідністю. У місті Харкові гуманітарні хаби, що обслуговують ВПО з Вовчанської, Липецької, Куп'янської та Курилівської громад, відіграють ключову роль у соціальній адаптації та інтеграції, надаючи комплексну підтримку, включаючи медичні, психологічні, юридичні та гуманітарні послуги. Вони ефективно вирішують такі проблеми, як обмежений доступ до реабілітаційних послуг, фінансова незабезпеченість, психологічний стрес і соціальна ізоляція. Проте брак інклюзивної інфраструктури, обмежені можливості працевлаштування та бюрократичні бар'єри залишаються викликами. Для забезпечення сталого розвитку та повноцінної інтеграції ВПО з інвалідністю необхідно посилити міжсекторальну співпрацю, розширити доступність інфраструктури та впровадити інклюзивні програми, спираючись на кращі міжнародні практики.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження теми було з'ясовано особливості соціального захисту внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю в Україні в умовах воєнного стану та запропоновано шляхи щодо його вдосконалення. Вирішення завдань для досягнення мети дослідження дозволило дійти наступних висновків:

Соціальний захист визначено як комплексну систему економічних, правових і соціальних заходів, спрямованих на підтримку вразливих верств населення, зокрема ВПО з інвалідністю. Основними складовими соціального захисту є соціальне страхування, соціальна допомога та соціальне забезпечення, які включають пенсії, медичне обслуговування, підтримку при безробітті, реабілітаційні програми тощо. Теоретичні підходи підкреслюють важливість інклюзивності, індивідуалізації та комплексності у забезпеченні соціальної справедливості та інтеграції. У контексті воєнного стану особливого значення набувають кризовий, індивідуально-орієнтований, мережевий та правозахисний підходи, які формують гібридну модель соціального захисту.

ВПО з інвалідністю є однією з найуразливіших категорій населення, яка стикається з подвійною уразливістю через вимушене переміщення та обмеження, зумовлені станом здоров'я. Соціальний захист цієї групи передбачає забезпечення доступу до медичних, реабілітаційних, освітніх і соціальних послуг, а також створення інклюзивного середовища. Ключовими принципами є рівність, недискримінація, індивідуалізація та активна участь осіб з інвалідністю у прийнятті рішень. У воєнних умовах важливими є адаптивні підходи, які враховують специфіку потреб ВПО з інвалідністю, зокрема доступ до засобів реабілітації та психосоціальної підтримки.

У воєнний час ефективність соціального захисту залежить від поєднання кризового, індивідуально-орієнтованого, мережевого, правозахисного та інтеграційного підходів. Кризовий підхід забезпечує оперативне реагування на нагальні потреби, індивідуально-орієнтований – врахування специфічних потреб кожної особи, мережевий – координацію між державними, муніципальними та

громадськими структурами, правозахисний – захист прав відповідно до міжнародних стандартів, а інтеграційний – включення ВПО з інвалідністю у громади. Соціальна робота відіграє ключову роль у реалізації цих підходів через надання психологічної, юридичної та гуманітарної підтримки, а також сприяння соціальній адаптації та інтеграції.

Нормативно-правова база є достатньою та включає Закони України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, а також міжнародні документи, зокрема Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю. У воєнний час запроваджено експериментальні проєкти, такі як «гроші ходять за людиною», спрощення доступу до засобів реабілітації, автоматичне продовження виплат і компенсації роботодавцям за працевлаштування ВПО. Проте існують бюрократичні бар'єри, недостатнє фінансування та недостатня координація між органами влади ускладнюють реалізацію цих норм.

У воєнний час соціальний захист ВПО з інвалідністю характеризується оперативним реагуванням на кризові ситуації, розширенням доступу до гуманітарної допомоги та спрощенням адміністративних процедур. Гуманітарні хаби, мобільні бригади та міжнародні організації відіграють ключову роль у наданні медичних, психологічних і юридичних послуг. Проте обмежений доступ до інклюзивної інфраструктури, медичних і реабілітаційних послуг, а також недостатня кількість адаптованих робочих місць залишаються серйозними викликами.

Основними проблемами є обмежений доступ до медичних і реабілітаційних послуг, фінансова незабезпеченість, психологічний стрес, соціальна ізоляція, стигматизація, бюрократичні бар'єри та брак доступної інфраструктури. Ці виклики посилюються руйнуванням інфраструктури, економічною нестабільністю та невизначеністю майбутнього, що особливо впливає на осіб з інвалідністю I та II груп, а також дітей з інвалідністю.

Міжнародний досвід, зокрема Колумбії, Іраку, Ємену, Грузії, демонструє ефективність таких практик, як створення єдиних реєстрів ВПО, компенсації за втрачене майно, інклюзивні освітні та професійні програми, а також залучення міжнародних організацій до надання гуманітарної та психосоціальної підтримки. Ці підходи можуть бути адаптовані в Україні для вдосконалення системи соціального захисту, зокрема через створення цифрових реєстрів, спрощення процедур компенсації та розширення програм працевлаштування.

Гуманітарні хаби, що обслуговують ВПО з Вовчанської, Липецької, Куп'янської та Курилівської громад у Харкові, є ефективним інструментом соціальної адаптації та інтеграції ВПО з інвалідністю. Вони надають комплексну підтримку, включаючи медичні, психологічні, юридичні та гуманітарні послуги, сприяючи зниженню психологічного стресу, подоланню ізоляції та відновленню соціальних зв'язків. Модель базується на принципах інклюзивності, групової взаємодії та міжсекторальної співпраці. Проте брак інклюзивної інфраструктури та обмежені можливості працевлаштування залишаються викликами, які потребують додаткових зусиль.

На основі проведеного дослідження запропоновано такі шляхи вдосконалення соціального захисту ВПО з інвалідністю в Україні, як посилення міжсекторальної співпраці між державними органами, місцевими громадами, міжнародними організаціями та НУО для координації зусиль і розподілу ресурсів; розширення інклюзивної інфраструктури, зокрема встановлення пандусів, адаптація транспорту та громадських місць для забезпечення фізичної доступності; впровадження інклюзивних програм працевлаштування, включаючи адаптовані робочі місця, професійну перепідготовку та компенсації роботодавцям; спрощення бюрократичних процедур для оформлення статусу ВПО, соціальних виплат і компенсацій за втрачене майно, зокрема через цифрові сервіси; розширення психосоціальної підтримки, включаючи групові заняття та програми для дітей з інвалідністю, для подолання ПТСР і соціальної ізоляції; адаптація міжнародного досвіду, зокрема створення єдиного цифрового реєстру ВПО та впровадження програм компенсації за втрачене майно.

Модель гуманітарних хабів, на прикладі Харкова, є ефективним і перспективним інструментом для соціального захисту ВПО з інвалідністю в умовах воєнного стану. Її комплексний, інклюзивний і адаптивний характер дозволяє вирішувати ключові проблеми цієї вразливої категорії населення, а міжсекторальна співпраця забезпечує ресурсну підтримку. Для її успішного масштабування необхідно усунути інфраструктурні та бюрократичні бар'єри, розширити можливості працевлаштування та адаптувати міжнародний досвід, зокрема створення цифрових реєстрів і програм компенсації. Впровадження цієї моделі на національному рівні сприятиме сталій інтеграції ВПО з інвалідністю, забезпеченню їхніх прав і гідності, а також відповідатиме міжнародним стандартам соціального захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний звіт за результатами опитування щодо доступу людей з інвалідністю до різних видів допомоги, послуг за їхнім постійним місцем проживання під час воєнного стану. Київ : «Національна асамблея людей з інвалідністю України», 2022. С. 7.
2. Аналітичний звіт за результатами фокус-групового дослідження «Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах». URL: <https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-%D1%84%D0%BE%D0%BA%D1%83%D1%81-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B8.pdf>
3. Аніна О.О. Особливості соціального захисту осіб з інвалідністю у системі державного соціального захисту України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 685-689. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/170>
4. Бабенко, В. А. Внутрішньо переміщені особи в Україні: проблеми та перспективи інтеграції : монографія. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. 2017. 240 с.
5. Басова І. Внутрішньо переміщені особи в документах ООН. *Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення*. 2017. С. 448–451.
6. Біленська М. М. Аналітичний огляд дослідження внутрішньої вимушеної міграції. *Wissenschaftliche Ergebnisse und Errungenschaften: 2020 : der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz (B. 1), 25. Dezember, 2020. München, Deutschland: Europäische Wissenschaftsplattform. 2020. С. 24-26.*

7. Бурик З. М. Реформування системи соціального захисту осіб з інвалідністю: теоретичний аспект. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2024. № 11. С. 204–212.

8. В Україні за два роки війни кількість людей з інвалідністю збільшилася на 300 тисяч. *Укрінформ*. 2024, 29 берез. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3846340-v-ukraini-za-dva-roki-vijni-kilkist-ludej-z-invalidnistu-zbilsilasa-na-300-tisac.html>

9. Вородін С.В. Захист прав і свобод постраждалих в умовах збройної агресії рф: сучасні виклики правового регулювання. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 6. С. 87-91. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.12>

10. Галицький О. М., Гришова Р. В. Світовий досвід реалізації державної політики підтримки осіб з інвалідністю та його імплементація в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 6. С. 122-127.

11. Гожда К. Є., Рекотова О. П. Генезис внутрішньо переміщених осіб. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С. 659–662.

12. Горбачова К.М. Актуальні проблеми інтеграції осіб з інвалідністю в українське суспільство: цивільний та трудовий аспекти. *Молодий вчений*. № 2 (78). 2020. С. 277-281.

13. Демкович О.В. Теоретико-методологічні засади соціального захисту населення України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.3. С. 243-247.

14. Державна служба статистики України. Соціальний захист населення України у 2019 році : Стат. зб. Київ : ДП "Держаналітінформ", 2020. 116 с.

15. Деякі питання реалізації експериментального проекту з надання в закладах охорони здоров'я, які належать до сфери управління Міністерства соціальної політики, окремих соціальних послуг деяким категоріям осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах : Постанова Каб. Міністрів України від 21.03.2023 № 248 : станом на 1 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248-2023-п#Text>

16. Евакуація людей з інвалідністю під час війни росії проти України : міжнародні стандарти та українські реалії /І. Федорович; за ред. Ю. Сачук, В. Аткінсон. Б.м., 2022. 57 с. URL : <https://ffr.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/funds-new-ffr.pdf>

17. Експериментальний проєкт для ВПО похилого віку та особам з інвалідністю “гроші ходять за людиною”. *Міністерство соціальної політики України*: офіційний веб-сайт URL: <https://www.msp.gov.ua/eksperymentalnyy-proyekt-hroshi-khodyat-za-lyudynoyu>

18. Жорняк А. М., Подпільота С. В. Державна політика зарубіжних країн щодо соціальної інтеграції осіб з інвалідністю: досвід для України. *Стратегія сучасного розвитку України: синтез правових, освітніх та економічних механізмів : колективна монографія / за загальною редакцією професора Старченка Г. В.* 2022. С. 101–117. URL: <https://doi.org/10.54929/monograph-12-2022-03-01>

19. За 10 місяців війни інвалідність отримали більше 45 тисяч українців. *Національна асамблея людей з інвалідністю України*. 2023, 3 лип. URL: <https://naiu.org.ua/archives/news/za-10-misyatsiv-vijny-invalidnist-otrymaly-bilshe-45-tysyach-ukrayintsiv>.

20. Забезпечення житлом ветеранів: рекомендації врегулювання проблемних аспектів. *Юридична сотня*. 2021. URL: <https://legal100.org.ua/zabezpechennyazhitlom-veteraniv-rekomendatsiyi-vregulyuvannya-problemnih-aspektiv/>

21. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 16, квітень 2024. *ІОМ*. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf

22. Іванісов О. В., Лугова В. М., Мовчан Я. Д. та ін. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: міжнародний досвід. *Interaction of Art and Science: Creative Approaches in Research: тези доп. XLVIII Міжнар. наук.-пр. конф.* (20–

22 листопада 2024 р., Женева, Швейцарія). Женева: International Scientific Unity, 2024. С. 84–88.

23. Капінус О. Державне регулювання внутрішньої вимушеної міграції: понятійно-категоріальний апарат. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. 3(34). С. 17-25.

24. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>

25. Кирилюк І., Чвертко, Л. Волонтерський туризм як інструмент соціальної інтеграції вимушено переміщених осіб під час російського воєнного вторгнення. *Економічні горизонти*. 2023. № 1(23). С. 80-91.

26. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

27. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text>

28. Кривша О. Теоретичні основи реалізації соціального захисту осіб з інвалідністю (з особливими проблемами) в Україні. *Наукові перспективи*. 2023. Т. 4, № 34.

29. Лавренюк С. Р., Одусанво В. Т. Бар'єри у повсякденності українців з інвалідністю у період повномасштабного вторгнення росії в Україну. *Український соціум*. 2024. Т. 88-89, № 1-2. С. 118–134. URL: <https://doi.org/10.15407/socium2024.01-02.118>

30. Лагутін В. Д. Людина та економіка: соціоекономіка. Київ : Просвіта, 1996. 416 с.

31. Михайловська І. М., Неліпович О. В. Система соціального захисту в Україні: сутність, основні складові та напрямки вдосконалення. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2011. Т. 4, № 6. С. 255–260.

32. Мінсоцполітики оприлюднило статистику про кількість ВПО в Україні за областями. *Антикризовий медіа-центр*. 2024, 23 жовт. URL: <https://acmc.ua/minsoczpolityky-oprylyudnylo-statystyku-pro-kilkist-vpo-v-ukrayini-za-oblastyamy/>

33. Мінсоцполітики пропонує стимули для працевлаштування людей з інвалідністю. *Радіо Свобода*. 2021, 18 черв. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-invalidnist-proekt-pratsevlashtuvannia/31313958.html>

34. Наливайко І. Роль держави у забезпеченні соціальних стандартів та гарантій: теоретико-правові аспекти та світовий досвід. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 151–155.

35. Наливайко Л. Р., Орешко А. Ф. Правові засади реалізації права внутрішньо переміщених осіб на працю: проблеми теорії та практики. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування*: Матеріали наук. семінару (Дніпро, 8 грудня 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 374-376.

36. Николаєва В., Пономарьова В. Соціальна адаптація ВПО у територіальній громаді за новим місцем проживання в умовах воєнного стану. *Humanitas*. 2023. № 1. С. 79–85. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.11>

37. Пазєєва Г. М. Сучасний стан розвитку медичного страхування в Україні та його місце в системі соціального захисту. *Вчені записки Університету "КРОК"*. 2021. № 4 (64). С. 36–46.

38. Пархоменко-Куцевіл О. Сучасні аспекти соціального захисту осіб з інвалідністю: закордонні практики та досвід для України. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 10. С. 74–84. URL: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-10-74-84>

39. Піголенко І.В., Піголенко Ю.А. Роль старостинських округів в адаптації внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах. *Габітус*. 2023. № 46. С. 36-41.

40. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 № 2811-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>

41. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

42. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>

43. Про затвердження форм індивідуальної програми реабілітації інваліда, дитини-інваліда та Порядку їх складання : Наказ МОЗ України від 08.10.2007 № 623 : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1197-07#Text>

44. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>

45. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 6.10.2005 р. № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

46. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>

47. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 р. № 312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text>

48. Прокопчук О. Т., Малований М. І., Улянич Ю. В. Інновації в системі соціального захисту. *Зб. наук. пр. Уманського національного університету садівництва*. 2022. С. 18–28.

49. Результати дослідження «Ставлення, виклики та можливості інтеграції ВПО». URL: <https://yednanniazaradydii.org.ua/rezultaty-doslidzhennia-stavlennia-vyklyky-ta-mozhlyvosti-intehratsii-vpo/>
50. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. *Митна справа*. 2015. № 2 (98). С. 154–159.
51. Скуратівський В., Палій О. Основи соціальної політики : навч. посіб. Київ : Вид-во МАУП, 2002. 200 с.
52. Смирнова І. І., Медведєва Т. А., Серьогіна О. В. Дослідження проблем соціального захисту людей з інвалідністю в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2 (39). С. 105-111.
53. Соціальні видатки: що й чому фінансувала держава у 2023 році та що зміниться в 2024-му. *Укрінформ*. 2024, 17 черв. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3853235-socialni-vidatki-so-i-comu-finansuvala-derzava-u-2023-roci-ta-so-zminitsa-v-2024mu.html>
54. Соціальні права людини та їх державне забезпечення: сучасні тенденції розвитку. Захист соціальних прав людини і громадянина в Україні: проблеми юридичного забезпечення. Київ : МП Леся, 2003. С. 14–17.
55. Студеннікова І. Соціальні видатки: що і чому фінансує держава у 2023 році. *Вокс Україна*. 2024, 26 квіт. URL: <https://voxukraine.org/sotsialni-vydatky-shho-i-chomu-finansuye-derzhava-u-2023-rotsi>
56. Субсидія на оренду житла для внутрішньо-переміщених осіб. *Головне управління Пенсійного фонду України в Миколаївській області*. URL: <https://www.pfu.gov.ua/mk/163621-subsydiya-na-orendu-zhytla-dlya-vnutrishno-peremishhenyh-osib/>.
57. Тихончук Л., Боровик М. Публічне управління інтеграційними процесами внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. *Механізм регулювання економіки*. 2023. № 3(101). С. 50-54.
58. Умови проживання та забезпечення житла тимчасово переміщених осіб з інвалідністю в Україні. Тези першої дискусії Форуму Інклюзивності. *Dostupno.UA*. 2024. URL: <https://dostupno.ua/living-conditions-and-livelihood/>

59. Федоренко О. Теоретична модель соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у громаду. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2018. №1. С. 17–21.

60. Формуємо спроможність замість залежності: Мінсоцполітики презентувало результати роботи за 2023 рік. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/formuiemo-spromozhnist-zamist-zalezhnosti-minsotspolityky-prezentovalo-rezultaty-roboty-za-2023-rik>

61. Чвертко Л. А. Соціальне страхування як складова вітчизняної системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Економічні горизонти*. 2022. Т. 4, № 22. С. 51–66.

62. Шапошникова І. В., Пристай І. Р. Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 11. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-04>

63. Швець І.Б., Следь О.М. Оцінка внутрішньої вимушеної міграції в Україні та її вплив на ринок праці. *Економіка праці та соціальна політика*. 2018. № 11. С. 272-278.

64. Шелевер Н.В. Захист соціальних прав внутрішньо переміщених осіб під час війни в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7/2024. С. 72-74.

65. Шеремет А., Руденок А., Бездітна Л. Адаптація дітей ВПО з особливими освітніми та соціальними потребами в умовах нового середовища. *Psychology travelogs*. 2024. № 4. С. 275–282. URL: <https://doi.org/10.31891/pt-2024-4-26>

66. Юшкевич О. Права дітей, що мають статус внутрішньо переміщеної особи. *HSA*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/prava-ditei-shho-maiut-status-vnutrisnyo-peremishhenoyi-osobi>.

67. Collie A., Sheehan L. R., Lane T. J. Changes in access to Australian disability support benefits during a period of social welfare reform. *Journal of Social Policy*. Vol. 51. N. 1. P. 132–154
68. Commentary on GCI, commentary on common Article 3, para. 553. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties>
69. Cote A. Social protection and access to assistive technology in low-and middle-income countries. *Assistive Technology*. Vol. 33. Sup1. P. 102–108.
70. Dostupno.UA. (2024). *Living conditions and livelihood of people with disabilities in Ukraine*. URL : <https://dostupno.ua/living-conditions-and-livelihood/>
71. Dragos C. M., Przybytniowski J. W. Social insurance in Europe: A comparative legal study. *European Chronicle*. 2022. Vol. 7, N. 1. P. 6–13.
72. Hemerijck A., Ronchi S., Plavgo I. Social investment as a conceptual framework for analysing wellbeing returns and reforms in 21st century welfare states. *Socio-Economic Review*. 2023. Vol. 21, N. 1. P. 479–500.
73. Melnyk L. P. Features of social protection for persons with disabilities in Ukraine. *Scientific trends, solutions, theories and methods of development: The XXIII International Scientific and Practical Conference* (June 12–14, 2024). Bilbao, 2024. P. 316.
74. Yeager K. R., & Roberts A. R. (Eds.). *Crisis intervention handbook: Assessment, treatment, and research* (4th ed.). 2015. Oxford University Press.

АНОТАЦІЯ

Бакалаврська робота «Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю в Україні в умовах воєнного стану» Шевченка Ярослава Олександровича присвячена з'ясуванню особливостей соціального захисту внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю в Україні в умовах воєнного стану.

Об'єктом роботи є соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. Предмет роботи – соціальний захист внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю в Україні в умовах воєнного стану. Метою роботи є з'ясувати особливості соціального захисту внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю в Україні в умовах воєнного стану та запропонувати шляхи щодо його вдосконалення.

При підготовці роботи були використані методи системного аналізу, узагальнення, контент-аналізу, дедуктивний та інші. Серед якісних методів було застосовано експертне інтерв'ю, що дало змогу залучити професійну думку фахівців у сфері соціального захисту ВПО з інвалідністю.

У першому розділі систематизовані та охарактеризовані теоретичні підходи до сутності соціального захисту ВПО з інвалідністю.

Другий розділ присвячено аналізу нормативно-правового забезпечення, особливостям надання соціального захисту ВПО з інвалідністю та визначенню проблем, з якими стикається ця категорія осіб під час війни.

У третьому розділі досліджено міжнародний досвід соціального захисту ВПО з інвалідністю та запропоновано модель соціальної адаптації й інтеграції ВПО з інвалідністю на прикладі гуманітарних хабів Харкова.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 71 сторінки.

Ключові слова: соціальний захист, внутрішньо переміщені особи, ВПО з інвалідністю, воєнний стан, модель адаптації та інтеграції ВПО з інвалідністю, гуманітарний хаб.

ANNOTATION

The bachelor's thesis titled "Social Protection of Internally Displaced Persons with Disabilities in Ukraine under Martial Law" by Yaroslav Oleksandrovysh Shevchenko is dedicated to identifying the peculiarities of social protection for internally displaced persons (IDPs) with disabilities in Ukraine under martial law conditions.

The object of the study is the social protection of internally displaced persons. The subject of the study is the social protection of IDPs with disabilities in Ukraine under martial law. The aim of the thesis is to clarify the specifics of social protection for IDPs with disabilities in Ukraine under martial law and to propose ways to improve it.

The research utilized methods such as systems analysis, generalization, content analysis, deductive methods, and others. Among qualitative methods, expert interviews were conducted, enabling the inclusion of professional opinions from specialists in the field of social protection for IDPs with disabilities.

The first chapter systematizes and characterizes theoretical approaches to the essence of social protection for IDPs with disabilities.

The second chapter is devoted to analyzing the legal and regulatory framework, the specifics of providing social protection to IDPs with disabilities, and identifying the challenges faced by this group during wartime.

The third chapter examines international experiences in the social protection of IDPs with disabilities and proposes a model for the social adaptation and integration of IDPs with disabilities, using the example of humanitarian hubs in Kharkiv.

The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, and a list of references. The total volume of the work is 71 pages.

Keywords: social protection, internally displaced persons, IDPs with disabilities, martial law, model of adaptation and integration of IDPs with disabilities, humanitarian hub.